

LANDSKAP FÖR SPONTANIDROTT

INNEHÅLL

FÖRORD

INLEDNING, sid 4

SPONTANIDROTT - Allmän diskussion, sid 6

SPONTANIDROTTSPLATSER - Inspirerande exempel, sid 8

FALLSTUDIE - Skäggetorpsparken, sid 24

SLUTKOMMENTAR, sid 36

REFERENSER, sid 37

FÖRORD

När jag var liten lirade jag och mina kompisar boll flera timmar om dagen när vädret tillät. På somrarna möttes man ofta nere på fotbollsplanen i området och delade upp lag. Alla som ville fick vara med och lagen hade blandade åldrar.

Vinnarlaget fick dela på en back läsk vilket på den tiden kändes som en fantastisk belöning. Förlorade man var det bara att be om revansch så spelades en ny match. Det var vanligt att föräldrar kom förbi och menade att vi var tvungna att äta mat också. Då var det bara att snabbt kila hem och slänga i sig lite mat för att sedan återgå till matchen. Vissa kvällar lekte vi ”Burken” som lockade barn från hela grannskapet.

På rasterna i skolan var det alltid match och det lag som gjorde första målet efter den sista ringningen vann matchen. Ibland tänjde vi på gränserna och sträckte oss till andra målet efter sista ringningen, vilket inte alltid uppskattades av lärarna då vi försenade kom in i klassrummet svettiga med uppskrapade knän och kläderna fulla av gräsfläckar. Efter skolan var det vanligt att stanna kvar på skolgården och fortsätta matchen från lunchrasten.

På vintrarna kunde man åka skridskor på fotbollsplanen vid skolan som spolades till isbana. Tröttnade man på det åkte vi pulka eller snowracer i pulkabacken.

Idag, bara 15-20 år senare, tycks något avgörande ha hänt som helt förändrat utelivet i närmiljön. Frågor som jag ställt mig många gånger när jag besökt området i Linköping där jag växt upp är:

Varför är det ingen som kickar boll på gatan längre?

Varför är det ingen som gungar nere på lekplatsen?

Var är alla barn och ungdomar?

Mitt stora intresse för idrott har inte minskat sedan barndomen, snarare tvärtom. Så därför tänkte jag i detta examensarbete ta tillfället i akt och skriva om idrott ur landskapsarkitektens synvinkel och även gestalta en plats som ska locka till idrott.

Efter att ha slutfört mitt examensarbete är det många som förtjänar ett tack.

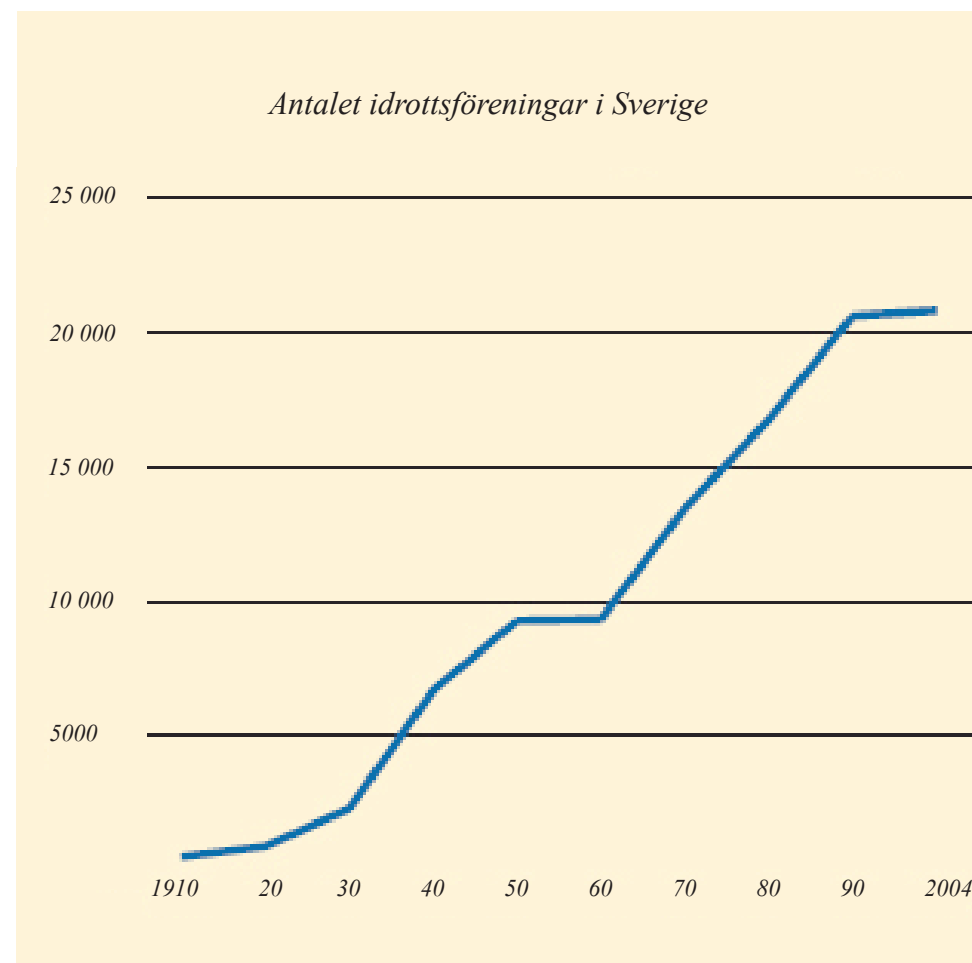
Ett stort tack till alla på Tyréns i Linköping där jag haft förmånen att skriva detta arbete. Tack även till Riksidrottsförbundet som har bidragit ekonomiskt till mitt examensarbete. Tack till Gunilla Fjellmar på Linköpings kommun som givit mig en spännande uppgift till min fallstudie. Tack slutligen till Petter Åkerblom som varit min handledare, till Clas Florgård som varit examinator och till Benny Schytte som varit extern exaninator.

Linköping, Thomas Jansson 2006-05-31

INLEDNING

Bakgrund: Organiserad idrott och spontanidrott

Tid för idrott - som utövare eller åskådare - är en huvudkategori i individers fritidsanvändning. I ett historiskt perspektiv är det ett relativt nytt fenomen. Fram till 1800-talets andra hälft fanns knappast någon organiserad idrottsverksamhet. Då bodde 80 procent av svenskarna på landsbygden. När människor vistades utomhus var det inte för att motionera eller utöva idrott. Den fria naturen på landsbygden var lättillgänglig för de flesta, men mycket tid och kraft gick åt till att se till att familjen fick mat på bordet. Motion och fysisk aktivitet fick man gratis under arbetsdagen. (Moen 1992)

Sedan tidigt 1900-tal fram till idag har antalet idrottsföreningar vuxit från noll till över 20 000.
Källa: Riksidrottsförbundet

Under 1900-talet har förhållandet mellan lantbor och stadsbor inverterats. År 2000 utgjorde tätortsborna 83 procent av befolkningen. (SCB 2005b)

Idrotten har under samma tid i Sverige utvecklats till vår största folkrörelse. I de forna städerna fanns inget utrymme för idrott och rekreation. Mötesplatser i staden var torgen där handel bedrevs och kyrkan dit man gick för att höra Herrens ord, men i slutet av 1800-talet avsattes plats i städerna för "ljus och luft". Nya, breda esplanader förseddes med träd som skydd mot bränder. I städernas utkanter anlades samtidigt parker för rekreation och idrottsanläggningar. Urbaniseringen innebar att människor kom att leva och arbeta närmare varandra än på landsbygden och en tydligare gräns mellan arbete och fritid uppstod i de urbana näringarna. Den ökade närheten folk emellan och mer fritid främjade framför allt de olika lagidrotternas tillväxt och spridning.

Idrott brukar numera delas in i organiserad idrott och spontanidrott. *Organiserad idrott* är idrott bedriven i föreningsform, oftast med tävlingsinriktning. *Spontanidrott* kan definieras som idrott som utövas i egen regi tillsammans med kompisar, eller individuellt.

Bestämningen spontan är egentligen aningen missvisande. Enligt ordboken betyder spontan "plötslig impuls" och "utan eftertanke" och frågan är hur spontant spontanidrottandet är. En lämpligare benämning skulle kunna vara *självorganiserad idrott*, vilket är den danska benämningen på företelesen. Men jag väljer ändå att använda ordet *spontanidrott* fortsättningsvis i arbetet eftersom jag anser det vara ett mer etablerat begrepp.

Alla idrotter har specifika krav och regler då de bedrivs i organiserad tävlingsform: så stor ska planen vara, så många spelare ska det vara i varje lag, så högt ska korgen sitta, så brett ska målet vara, så långt ska man springa med mera.

De flesta sporter kan även bedrivas spontant, med flexibla regler. Det behövs då ingen domare, tidtagare eller poängräknare. Dessa saker sköter de som spelar själva. Reglerna skapar man efter de förutsättningar som finns hos dem som skall vara med.

Spontanidrotter kännetecknas även av att de ställer mindre krav på den fysiska miljön. Platser som inte ursprungligen utformats för idrottsaktiviteter blir i många fall spontanidrottens anläggningar: en garageport, en gräsplätt med tröjor utlagda som målstolpar eller en basketkorg uppsatt på en husvägg. Möjligen är det bristen på riktiga anläggningar som tvingar spontanidrottaren att utnyttja restytor och se på sin omgivning med nya ögon.

Exempel på idrotter som är svåra att utöva spontant av olika orsaker finns givetvis. Vissa idrotters anläggningar kräver stora utrymmen och kostar mycket pengar att bygga och underhålla. En bobsleighbana, hoppbacke eller en konstfrusen skridskobana är inget man snabbt och enkelt kan improvisera. Det är kanske just därför sådana sporter lever en undanskymd tillvaro. Andra populära sporter som ishockey och golf är dyra att utöva, då utrustningen och/eller medlemsavgiften kostar mycket pengar.

Under lång tid har organiserad idrott och spontanidrott utvecklats parallellt med tävlingsidrotten på elitnivå som inspiration för spontanidrotten. Men under senare tid tycks ett trendbrott ha skett då spontanidrotten har minskat, av flera olika orsaker. Denna uppfattning bygger dels på mina egna iakttagelser av utemiljön där man idag ser allt färre barn och unga som spontanidrottare, och dels på samtal med personer med längre livserfarenhet som berättar att spontanidrottandet var mer påtagligt förr i tiden. Ytterligare, mer vetenskapliga, belägg för påståendet om spontanidrottens nedgång ges i den allmänna diskussionen i nästa kapitel.

Problem och Syfte

Under utbildningen till landskapsarkitekt har platser för idrott och fysisk aktivitet fått mycket litet utrymme, och idrott tycks ha låg status bland landskapsarkitekter. Idrottsplatsers arkitektur präglas ofta av standardisering och ändamålsenlighet, till stor del styrda av respektive sporters rigida krav på exakta mått och dimensioner. På många andra "arenor" för lek och idrott som skolgårdar och lekplatser tyder utformningen på att vi i det moderna samhället inte är särskilt angelägna att ta hänsyn till våra barns och ungdomars behov av fysisk aktivitet. Detta är anmärkningsvärt eftersom idrotten engagerar en stor del av befolkningen. Därför syftar detta examensarbete till att beskriva och lyfta fram relationen mellan idrott och landskapsarkitektur och hur utemiljöns utformning kan stimulera till ökad spontanidrott.

Min utgångspunkt för arbetet är att spontanidrotten har minskat och att det är ett problem från flera synpunkter. I arbetet ska jag diskutera frågor som:

Hur kan landskapsarkitektur och fysisk planering bidra till ökad spontanidrott?

Vilka är de miljöer som, med eller utan avsikt, inbjuder till spontanidrott?

Hur kan en plats som lockar till spontanidrott gestaltas?

Avgränsning och metod

Detta examensarbete behandlar den del av idrotten som kallas spontanidrott, och dess miljöer och landskapsarkitektur

För att skaffa mig kunskap om ämnet har jag gjort litteraturstudier samt inspirerande studieresor i Sverige och utomlands där olika slag av platser för spontanidrott finns att beskåda.

Frågorna ovan ska jag försöka besvara genom att lyfta fram exempel på platser där spontanidrotten lever. Min idé är att en medveten landskapsarkitektur och insiktsfull fysisk planering kan bidra till att öka spontanidrotten. Sedan ska jag genom en fallstudie ge förslag på hur en plats för spontanidrott kan gestaltas.

Uppläggning av arbetet

Efter inledningen följer en allmän diskussion om spontanidrott. Där behandlas möjliga orsaker till att den spontana leken och idrotten minskat under senare tid, samt varför detta kan uppfattas som ett problem. Därefter presenterar jag ett antal exempel på spontanidrottsplatser både i Sverige och utomlands. Den fallstudie som sedan presenteras utnyttjar flera av de angivna exemplen

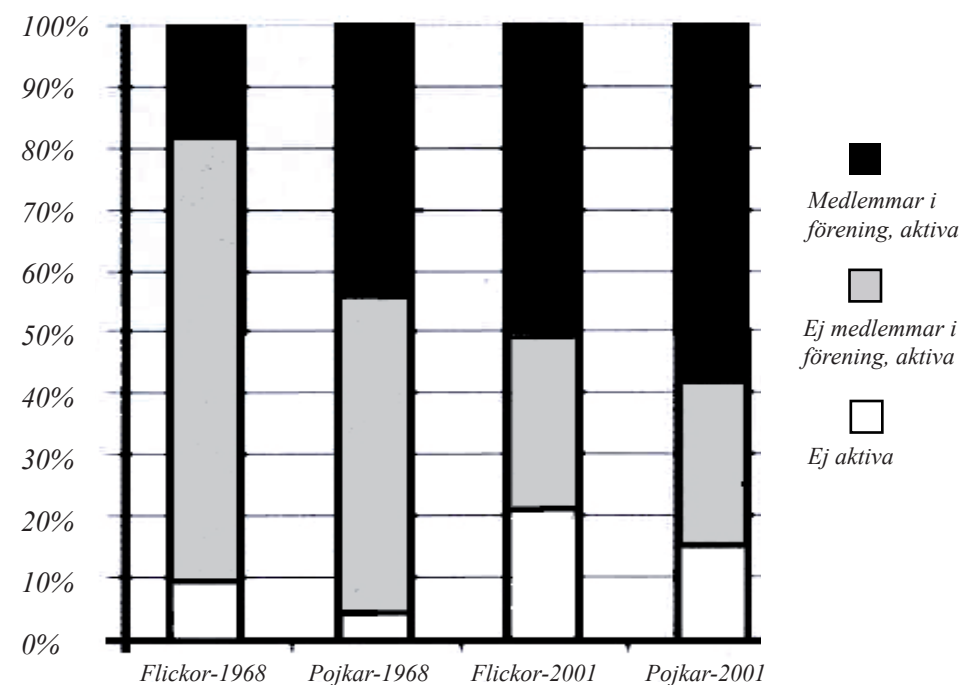
Centralt i stadsdelen Skäggetorp i Linköping finns en stor rektangulär grönyta. På uppdrag av landskapsarkitekt Gunilla Fjellmar på Linköpings kommun har jag gett ett gestaltungsförslag och visat hur den dåligt utnyttjade grönytan kan utvecklas till en plats för spontanidrott och möten för de boende i området.

(Alla foton och bilder i arbetet har producerats av mig själv om inget annat anges).

SPONTANIDROTT - Allmän diskussion

Barn och ungdomars liv och fritid har genomgått stora förändringar under de senaste decennierna. En forskningsstudie gjord av idrottsprofessor Lars-Magnus Engström ger belägg för att den organiserade idrotten har ökat starkt på bekostnad av spontanidrotten (Engström 2004).

Antalet ungdomar som inte ägnar sig åt idrott över huvud taget (*ej aktiva*) har som synes nedan tredubblats för pojkar och fördubblats för flickor mellan 1968 och 2001, vilket inneburit att spontanidrottarna (*ej medlemmar i förening, aktiva*) klämts samman från två håll, dels från den organiserade idrotten (*medlemmar i förening, aktiva*) och dels från soffloppet (*ej aktiva*).

Andel 15-åringar 1968 och 16-åringar 2001 som ägnade sig åt idrott under fritid minst en gång per vecka i förening eller utanför. Som idrottsutövning har medräknats promenader, dans etc.
Bild: Lars-Magnus Engström

ORSAKER TILL MINSKAD SPONTANIDROTT

Samhället blir alltmer organiserat och denna trend gäller även idrotten där barn och ungdomars fysiska aktivitet i allt större utsträckning sker i föreningars regi. Under 1900-talet har antalet idrottsföreningar i Sverige ökat dramatiskt och tidigare generationers spontana idrottande har idag till stor del ersatts av idrott i organiserad form. Om det totala idrottandet och fysiska aktiviteten minskat eller ökat är svårare att veta. Men övervikt och försämrad kondition bland våra barn och ungdomar tyder på en minskning.

I många idrottsklubbar bedrivs elitsatsning redan i låga åldrar, vilket gör att barnen tvingas specialisera sig på en viss idrott allt tidigare. I Linköpings Hockey Club måste barnen då de fyller 12 år fatta beslutet att antingen satsa vidare eller helt sluta spela ishockey. Att parallellt utöva andra idrotter är mycket svårt eftersom ishockeyn kräver mycket tid, även under sommarhalvåret. Traditionellt har ishockey varit en stor bredd- och spontanidrott som ofta spelats på naturisbanor och uterinkar. Men naturisarna och uterinkarna har successivt övergetts för ishallar med konstfrusen is som byggdes i stor skala under 80-talet. Idag är ishockey en av de dyraste idrotterna att utöva, på grund av alla skydd som måste införskaffas och bytas ut då de blivit för små.

Inom fotbollen kan Brommapojkarna från Stockholm tas som exempel där man redan i 6-årsåldern utser ett förstalag för de som anses vara de mest begåvade spelarna.

Förutom ökad organisering och specialisering inom idrotten finns flera tänkbara orsaker till spontanidrottens nedgång. Fyra andra viktiga företeelser torde vara:

Ökat medieutbudet med TV, datorspel, internet, nätpoker

Färre lockande platser för självorganiserad idrott och lek

Växande trafik i närmiljön som försämrar tillgängligheten för barn och ungdomar som går och cyklar

Ökad otrygghet med "fula gubbar" och andra faror

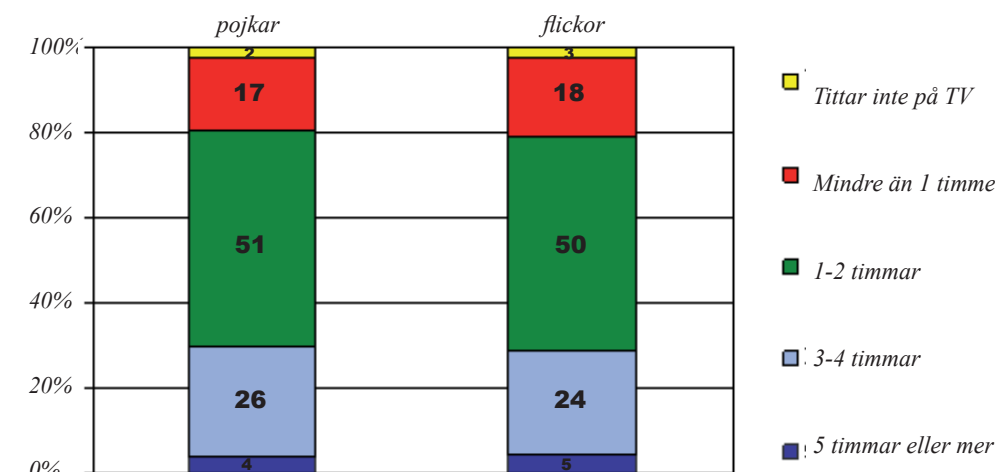
Det ökade medieutbudet

TV, datorspel och Internet utgör idag en allt större del av många barns och ungas liv och fritid. Dessa "skärmbundna" aktiviteter är säkerligen fascinerande men gör barnen stillasittande och passiva. Idag springer barnen in för att uppleva spänning. Förr sprang de ut för att uppleva samma sak.

TV

Då televisionen introducerades i Sverige på 1950-talet fanns endast en kanal som sände under ett begränsat antal timmar om dagen. Längre hade många hushåll två marksända kanaler, och när TV4 tillkom för 15 år sedan kändes det som en stor ökning i kanalutbudet. Idag erbjuds ett oöver-skådligt stort antal kanaler som sänder dygnet runt. Att titta på TV har blivit ett dominant inslag i våra liv, och det är många som varvar ned efter en hård skol- eller arbetsdag med att zappa runt bland kanalerna.

Statistiska Centralbyrån frågade 3000 barn och unga i åldrarna 10 till 18 år om deras TV-tittande under åren 2002-2003. Det visade sig att ungefär en tredjedel av 10-18-åringarna tittar på TV tre timmar eller mer på vardagar (SCB 2005a).

TV-tittandet hos pojkar och flickor 10-18 år, under vardagar år 2002-2003. Fördelning i procent på fem kategorier av totaltid för TV. (Bild: Barn-ULF)

Statens Folkhälsoinstitut har i en annan forskningsstudie om TV-tittande kommit fram till att barn i Sverige ser på TV sammanlagt mer än 10 000 timmar under sin uppväxt. Det är ungefär lika lång tid som barnen tillbringar i grundskolan. (Bremberg och Rydell 2004).

Datorspel

Sedan början av 1990-talet fram till idag har en otrolig utveckling och expansion inom TV- och datorspelsområdet skett, från dåtidens tröga datorer och enkla spel med grovkornig grafik till dagens snabba datorer och avancerade spel med fotorealism och grafik. Datorerna erbjuder virtuella verkligheter som barn och ungdomar har svårt att motstå.

Internet

Idag är en dator med internet ett givet inslag i de flesta svenska hem. Många barn och ungdomar ägnar en stor del av sin fritid ute på Internet. Man surfar runt på olika sajter, chattar med kompisar, skriver bloggar, laddar ner filmer och musik med mera. ”Att vara ute” för dagens barn och ungdom betyder inte betyda att vara utomhus utan kan lika gärna tolkas som att vara ute på nätet.

Nät poker

Sedan poker introducerades på Internet har många svenskar, huvudsakligen unga, fått en ny sysselsättning på fritiden. Enligt en rapport från Statens Folkhälsoinstitut har representanter för internationella spelbolag i massmedia uppgett att de har mellan 100 000 - 200 000 svenska kunder registrerade (Jonsson 2005). Spelbolagens siffror är svåra att översätta till ett exakt antal pokerspelare. Många spelare har flera spelkonton hos olika spelbolag. Det skulle vara intressant att veta hur stor tid spelarna lägger ner på poker. Det är dock svårt att mäta och tyvärr finns ännu inga mätresultat. Pokerspel om pengar på rasterna är även utbredd bland eleverna på många av våra gymnasieskolor.

Nätpokerns popularitet kan sägas bero på:

Lättillgänglighet: har man bara tillgång till en dator med Internet kan man spela poker i olika former dygnet runt.

Varierande insatser: man kan spela om allt från småpengar till miljonbelopp och således kan alla spela på den nivå som passar deras ekonomi.

Stora pengar: det kan gå snabbt att vinna stora summor pengar.

Tyvärr kan det också gå snabbt att förlora pengar. Av vad som skrivs och sägs i massmedia kan man få intrycket att alla är vinnare i poker. Mustapha Pettersson från Ungas revansch i samhället (URIS), som arbetar med spelberoende, berättar i en telefonintervju att av tio pokerspelare är det nio som förlorar pengar på sitt spelande.

Sämre möjligheter till spontanidrott

Kan det vara så att viljan till spontanidrott finns men att de yttre förutsättningarna har försämrats?

Under 1990-talet hamnade Sverige i en lågkonjunktur och kommunernas ekonomi försvagades. De besparingar och nedskärningar av det offentliga tjänsteutbudet som gjordes försämrade möjligheterna till spontanidrott i människors närmiljö. Exempel på denna negativa utveckling är isbanor som inte längre spolas på vintern, skyltar med ”bollspel förbjudet” eller ”gräsmattan får ej beträdas” på allmänna ytor. Fotbollsmål och basketkorgar som vandaliserats lagas inte omedelbart utan tillåts förfalla tills de tas bort helt och hållet. En vanlig företeelse på många bollplaner är att målen låses ihop mellan träningspassen så att ingen ska kunna spela om man inte tillhör klubben. Det är förstaeligt att man vill låta planen vila för att få en så bra gräsmatta som möjligt till viktiga matcher, men samtidigt borde det ligga i klubbarnas intresse att deras spelare även tränar och utvecklas på egen hand.

På översiktlig nivå märker man hur grönområden hotas och naggas i kanten genom storstädernas tillväxt. Nya bostadsområden planeras utan plats för spontanidrott. Exempelvis Hammarby Sjöstad i Stockholm, ett bostadsområde som fullt utbyggt kommer att ha omkring 20 000 invånare. Området har prisats för sin arkitektur men i planeringen ingick inte någon anläggning eller utrymme för idrott och motion. Hammarby Sjöstad har visat sig attrahera långt fler barnfamiljer än vad som förväntats och efter protester från de boende byggdes i efterhand en idrottshall. Men fortfarande saknas en plats där barn och ungdomar kan träffas spontant för bollspel utomhus. Hur många svenska kommuner med 20 000 invånare saknar det?

Ökande trafik

Den ökande trafiken i samhället har skapat barriärer och faror som begränsar barnens rörelsemönster. Många föräldrar släpper motvilligt iväg sina barn att för att på egen hand ta sig till skolan eller till kamraterna. Man skjutsar för säkerhets skull barnen i bilen eller ser till att de på annat sätt transporterats till den aktuella platsen.

Ökad otrygghet

Barnens möjligheter till spontan aktivitet begränsas även av faran att utsättas för våld, kidnappning eller ”fula gubbar”.

I en artikel i Svenska Dagbladet presenteras en ny studie av Pia Björklid, professor i pedagogik som forskar om barns utemiljö, där drygt 300 tolvåringar och deras föräldrar på Kungsholmen i Stockholms innerstad och i förorten Bredäng i sydvästra Stockholm fått svara på frågor om sin närmiljö.

Studien visar att sju av tio Kungsholmsbarn inte får vara ute själva när det är mörkt, vilket inte minst under vintermånaderna innebär en stor begränsning. I Bredäng är var fjärde tolvåring inte tillåten att vara ute i området runt bostaden utan att ha någon vuxen med sig. Om det i innerstan främst är hänsynslösa bilförare som skrämmer föräldrarna så är det i förorten även aggressiva och hänsynslösa gäng. (SvD 2005-03-07)

ÄR MINSKAD SPONTANIDROTT ETT PROBLEM?

Frågan är om det gör något att spontanidrottandet minskar? Samhället förändras och så gör även barnens och ungdomarnas fritidsvanor. Att drömma sig tillbaka till spontanidrottens glansdagar är nostalgi och tillbakaträvande kanske någon tycker. Om barnen hellre spelar fotboll på ett Sony Playstation än på en riktig plan, eller föredrar att prata med varandra via tangentbordet på datorn istället för öga mot öga så låt de fortsätta med det så länge de trivs och mår bra.

Men en samhällsutveckling där lek utomhus och den spontana idrotten försvinner får negativa konsekvenser.

Sämre fysisk hälsa

I det moderna västerländska samhället har vi gradvis rationaliserat bort naturlig fysisk aktivitet i det vardagliga livet. Som en följd av förbättrade kommunikationer, ökad bilism, ökad automatisering och datorisering i arbetet har våra liv blivit allt bekvämare med lägre krav på fysisk ansträngning. Dagens samhälle kan karaktäriseras som ett ”sitt- och liggsamhälle”, där vi åker stillasittande till våra jobb och sedan sitter still

under själva arbetet. Efter arbetsdagens slut blir många ofta sittandes framför TV:n eller datorn.

En sådan livsstil är inte utan komplikationer i längden.

Idag råder vetenskaplig enighet om den fysiska aktivitetens positiva inverkan på vår hälsa. Flera vanligt förekommande sjukdomar är relaterade till fysisk inaktivitet. Hjärt- och kärlsjukdomar, icke insulinberoende diabetes, högt blodtryck, fetma, benskörhet, led- och ryggbesvär, tjocktarmscancer m.fl. hör till dessa. (Engström 1999)

Om den spontana leken och idrotten tillåts försvinna uppstår på sikt stora folkhälsoproblem, med stigande sjukvårdskostnader som följd. Idag finns oroande tendenser, inte minst bland barn och ungdomar.

I Riksidrottsförbundets skrift ”*Näridrottsplatser - för fysisk aktivitet i boendemiljö*” (2002) hänvisas till en rapport om fysisk aktivitet i Sverige av P-O Åstrand och Björn Ekblom från 1998. I den rapporten kan följande konstateras:

- 25 procent av den vuxna befolkningen har ingen eller mycket liten fysisk aktivitet i arbetslivet eller på fritiden.
- 75 procent är inte tillräckligt fysiskt aktiva för att må bra.
- Sverige har en i det närmaste epidemisk ökning av övervikt, åldersdiabetes och benskörhet som en följd av fysisk inaktivitet. Cirka 2,5 miljoner svenskar kan betraktas som överviktiga.
- Även om man definierar motion generöst (motsvarande långsam promenad i 30 minuter 2 gånger i veckan) finner man att endast cirka 30 procent av den vuxna befolkningen ägnar sig åt regelbunden motion.

Alarmerande är att problemet med fysisk ohälsa går neråt i åldrarna. I undersökningen ”Barn och ungdomar är samhällets framtid” (Bremberg 1998) visas att en fjärdedel av flickorna och en tredjedel av pojkarna i förskoleåldern inte når upp till en aktivitetsnivå som motsvaras av 2 långsamma promenader i veckan.

Minskad social samvaro

Idag lever många av våra ungdomar i hårda och destruktiva miljöer. Många känner att det inte finns något spännande att göra på fritiden, varken på skolan eller i närmiljön. Gruppen barn och unga som saknar en meningsfull fritid tycks öka. Dessa kan lätt tillägna sig ett likgiltigt eller negativt

beteende. Visst finns möjligheten att gå med i en idrottsklubb eller annan typ av förening och ta del av deras aktiviteter, men alla individer passar inte in i den organiserade idrottens mönster. För de barn och ungdomar som inte har pengar, lust eller tid att träna i en idrottsförening eller spela i ett lag bör andra alternativ finnas till fysisk aktivitet. Att ungdomarna kan mötas och umgås på en idrottsplats i sin närmiljö är ett alternativ till att stå och hänga i centrum, vilket är en vanlig syn på många håll.

Elitidrotten behöver spontanidrott

Anledningen till att man utövar en idrott varierar men kan vara att ha roligt, må bra fysiskt och utvecklas tillsammans med sina kamrater. Många barn drömmer säkert om att bli världsstjärnor och tar idrott på största allvar, och för den som strävar efter att nå toppen i sin idrott bör den spontana och individuella träningens betydelse påpekas. Det räcker inte att träna med sin klubb 2 gånger i veckan utan man behöver även lägga ned åtskilliga timmar utanför den organiserade träningen för att lyckas.

Det är i den spontana träningen med kompisarna i Rosengård Zlatan Ibrahimovic övat upp sin teknik och lärt sig sina finter. Hade inte Björn Borg ägnat fritiden åt att nöta in sin dubbelfattade backhand mot garageporten hemma i Södertälje hade han nog inte blivit lika framgångsrik. Utan möjlighet till egen spontan träning, eller lek, får vi inga artister eller världsstjärnor.

Forskningen ger inga belägg för att tidig specialisering och elitsatsning är vägen till framgång, snarare tvärtom. 1987 gjordes studien ”Att socialiseras till elitspelare” där det så kallade svenska tennisundret med spelare som Björn Borg, Stefan Edberg, Mats Wilander med flera granskades. Slutsatser av studien var att de allra främsta hade alla hållit på med flera sporter parallellt en bra bit upp i tonåren. (Engström 1988)

Sture Näslund gjorde 2004 studien ”*Vägen till framgång*” på uppdrag av Svenska ishockeyförbundet, i syfte att hitta förklaringen till varför världsstjärnorna Peter Forsberg, Mats Sundin, Markus Näslund och Niklas Lidström blivit så framgångsrika. Man fann bland annat följande gemensamma faktorer:

- De har hållit på med många sporter samtidigt, i stället för att tidigt specialisera sig.
- En stor del av träningen i unga år har skett spontant och har inte varit organiserad av vuxna.

Risken med att träna styrt och ensidigt i unga åldrar är att man tröttnar och helt lägger av med idrotten. Bengt Wallin, tidigare förbundsrektor inom idrottsrörelsens bildningsförbund SISU och mångårig visionär från Riksidrottsförbundet kritiserar klubbarnas elitsatsning i en artikel. Där säger han:

”...Upp till tolv år ska idrotten vara på lek. Ett vanligt barns idrottsperiod sträcker sig över ett tiotal år. För 20 år sen varade den mellan 9 och 19, då man slutade idrotta efter gymnasiet. I dag varar den snarare mellan 6 och 16 och många slutar redan efter grundskolan. Och vi är på väg mot en situation där ungarna startar som fyraåringar och slutar idrotta efter mellanstadiet”. (SvD 2004-08-16)

MOTÅTGÄRDER - Landskapsarkitektens bidrag

För att komma till rätta med spontanidrottens och den fysiska aktivitetens minskning krävs motåtgärder, och som landskapsarkitekt kan man göra viktiga insatser.

I det föregående framhölls huvudorsaker till denna samhällsutveckling. Den ökade organiseringen av idrotten och det ökade medieutbud är svåra att påverka, men det som kan göras är att verka för en mjukare trafikmiljö med fler promenadstråk, gånggator och cykelvägar, samt att skapa tryggare närmiljöer där folk vågar röra sig även efter mörkets inbrott.

Landskapsarkitekternas främsta bidrag i strävan mot förbättrad folkhälsa och ökad social samvaro är dock att återigen lyfta in spontanidrotten och den fysiska aktiviteten i stadsplaneringen. I västerlandet har man i årtionden ägnat sig åt att eliminera den fysiska aktiviteten från vardagen. Den borde istället vara ett självklart inslag i våra dagliga liv, något man gör spontant.

Våra gemensamma offentliga rum skulle behöva mer av liv och rörelse och oförutsedda händelser. Genom att integrera platser för spontanidrott där folk rör sig som mest, exempelvis i befintliga parker och på stadsdelstorg kan detta skapas. Att se folk vara ute och leka och idrotta ger positiva indikationer. Det kan jämföras med att gå ut på en promenad i skogen. Visst är det extra trevligt om man får syn på en vacker fågel eller ett stilig djur. Samma gäller då man passerar en lekplats eller idrottsplats. Folk gillar att titta på folk, bli sedda och att mötas. De som idrottar tycker också om att någon tittar på när man spelar.

Utmaningen är att skapa spännande och attraktiva platser och miljöer för spontanidrott, som överträffar datorernas virtuella världar och som får ut folket på gatorna igen.

SPONTANIDROTTSPLATSER

- Inspirerande exempel

För att förstå vad en bra spontanidrottsplats kan vara för något gjorde jag ett antal studiebesök i Sverige och utomlands samt sökte information i böcker och på internet, och här följer ett antal exempel på platser för spontanidrott i folks närmiljö som inspirerat mig i detta arbete.

Vi börjar i Danmark och Norge där man byggt många små, flexibla anläggningar för spontanidrott sedan slutet av 1980-talet. I Danmark är benämningen ”idrottslekplats” och i Norge ”närmiljöanläggning”. Även några intressanta exempel på spontanidrottsplatser utanför Norden presenteras. Slutligen ges några exempel på nybyggda svenska näridrottsplatser. Några intressanta platser för spontan lek och idrott, som fanns långt innan det nya konceptet med näridrottsplatser föddes, presenteras också.

I Sverige har man nyligen anammat det framgångsrika konceptet från våra nordiska grannländer och börjat bygga liknande anläggningar, så kallade näridrottsplatser. Näridrottsplats, närmiljöanläggning eller idrottslekplats – de olika begreppen kan uppfattas som synonymer. Jag väljer även att använda ordet *spontanidrottsplats*. Eftersom det i dagsläget finns relativt få svenska näridrottsplatser samt att dessa är så pass nya finns ännu inga svenska studier av hur de används att tillgå. Danskarna har större erfarenheter av sina idrottslekplatser eftersom de är fler till antalet och har funnits längre tid.

Begreppet näridrottsplats introducerades i Sverige 2002 då Riksidrottsförbundet gav ut skriften ”Näridrottsplats – för fysisk aktivitet i boendemiljö”. Året därefter konstruerades den första anläggningen i Jönköpingsförorten Öxnehaga.

Idag, tre år senare, har nya näridrottsplatser etablerats i bland annat Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå, Nässjö. Många andra kommuner har planer på att bygga ytterligare arenor för spontanidrott.

IDROTTSLEKPLATSER: Danmark

Den danske kultursociologen Benny Schytte ger i boken ”En idrottslekplats ska ligga i vägen” (2004) en grundlig beskrivning av fenomenet idrottslekplatser i Danmark.

1960- och 1970-talen präglades i Danmark av en massiv utbyggnad av nya idrottsanläggningar. Idrottshallar, fotbollsarenor, simhallar med mera byggdes. Typiskt för den epokens idrottsbyggande var att det styrdes av den organiserade elitidrottens krav på korrekta mått och byggsektorns utveckling av standard- och totallösningar. Ett annat utmärkande drag var att de flesta av de nya idrottsanläggningarna byggdes som stora idrottscentra i glesbefolkade områden i stadens periferi. Denna utveckling av elitsatsning och funktionsseparering med torftig arkitektur gav upphov till kritik som växte under 1980-talet. Förslag till en annan inriktning för idrottsbyggandet framfördes där istället platser i närmiljön för spontanidrott förordades. Den nya kritiska hållningen fick stor påverkan på den officiella idrottspolitiken i landet och 1987 presenterade danska kulturministeriet ett dokument om nya idrottsanläggningar sk *idrottslekplatser*, som innehöll bland annat följande rekommendationer:

De nya idrottsanläggningarna ska placeras i närmiljön där folk bor. De bör ha flera användningsmöjligheter. När en anläggning byggs ska hänsyn tas till lokala förhållanden och de behöver inte nödvändigtvis leva upp till krav på standardmått. Anläggningarna bör även stimulera till att brukarna tar ansvar för förvaltning och tillsyn. Slutligen ska de nya idrottsanläggningarna vara öppna för alla, utan begränsande öppettider.

1989, två år efter att kulturministeriet presenterade sitt dokument, byggdes den första danska idrottslekplatsen i Århus.

Konceptet med idrottslekplatser var framgångsrikt och spred sig snabbt över hela Danmark. 1996 gjorde Benny Schytte en studie om 53 danska idrottslekplatser, och 2004 kompletterade han sin studie genom att undersöka nybyggda idrottslekplatser. Vad som utmärker de danska idrottslekplatserna positivt anser Schytte vara följande:

Positiva karaktäristika

Utomhus

En idrottslekplats är placerad utomhus. Därmed står den i motsats till de anläggningar som byggdes under 1960- och 1970 som oftast var idrottshallar för inomhusidrott.

Fri tillgång

Till skillnad från traditionella idrottsplatser, där man måste betala avgift eller vara medlem i en klubb för att kunna idrotta, är en idrottslekplats gratis och öppen för alla.

Öppen dygnet runt

Idrottslekplatser har inga stängningstider utan är öppna dygnet runt. På vissa platser finns belysning som gör att de kan användas i stort sett hela dygnet.

Öppen hela året

Idrottslekplatser kan användas under hela året. De är alltid tillgängliga, på vardagar, på helger, på högtider och under semestern.

Många och varierande aktivitetsmöjligheter

Idrottslekplatserna innehåller flera möjligheter och brukarna bestämmer själva vilka idrotter som utövas. Flera olika idrotter kan pågå samtidigt.

Till för alla

På en idrottslekplatsplats kan olika åldersgrupper och bägge könen spela tillsammans. Detta kan ses som en motsats till elitidrotten där uppdelningen mellan kön och olika åldrar är utmärkande.

Självorganisering

På en idrottslekplats finns ingen domare, tränare eller förälder som bestämmer och tillrättalägger. Ansvarvaret ligger istället på utövarna som sätter upp egna regler och delar upp i lag.

Liv och rörelse i närmiljön och ökad gemenskap

Idrottslekplatserna är ofta lokala samlingspunkter. De används av skolor, daghem, idrottsföreningar, familjer, barn, unga och vuxna. På en idrottslekplats kan skolavslutningen firas, en gårdsfest arrangeras eller en fotbollsturnering organiseras.

Låga kostnader

På en idrottslekplats behövs ingen hallinspektör, rengöringsassistent eller vaktmästare som vid andra traditionella anläggningar. Således krävs inte många lönekronor för den dagliga driften. Kostnader för underhåll förekommer, men de är låga om man från starten satsar på slitstarka material. I jämförelse med tradi-

tionella idrottsanläggningar är en idrottslekplats också billig att bygga. En sporthall, simhall eller fotbollsarena kostar tiotals miljoner. Kostnaden för en idrottslekplats brukar variera mellan några hundra tusen till ett par miljoner, beroende på storlek och val av material med mera.

Negativa aspekter

Schytt menar att de flesta danska idrottslekplatserna i undersökningen lever upp till föregående positiva beskrivning men att det på vissa punkter finns negativa aspekter.

För dyra idrottslekplatser

I jämförelse med elitidrottens arenor som till exempel en simhall eller fotbollsstadion är kostnaden för en idrottslekplats liten, men det tycks vara regel snarare än undantag att en idrottslekplats ska ges en utformning som kostar minst en miljon kronor att bygga. Detta beror ofta på att den så kallade multibanan med sarg väljes, som bara den kostar runt en halv miljon. (En multibana är en miniarena som kan användas till flera olika sporter, till exempel fotboll, basket, landbandy och volleyboll. I Norge kallas multibanan för *ballbinge* och i Sverige används benämningen *kulanläggning*).

Dålig placering

Idén med en idrottslekplats är att den ska vara lättillgänglig och placerad i folks närmiljö. ”den ska ligga i vägen” som uttrycket lyder. Tyvärr fanns många exempel där idrottslekplatsen placerades så avskilt och så klimatmässigt illa anpassat att den används alldeles för lite.

Standardisering och likriktning

Ett av grundkriterierna för en idrottslekplats är som sagt att det ska vara en plats där brukaren har möjlighet att bedriva flera olika aktiviteter. Utöver det finns inga regler hur en idrottslekplats exakt ska utformas och se ut. Trots detta fann Schytte tydliga tecken på standardisering och likriktning. Likadana komponenter och lekredskap från samma leksaksföretag återfanns på många idrottslekplatser.

FREDERIKSBERG, KÖPENHAMN - En lyckad idrottslekplats

I samband med rivningen av två gamla fabrikslokaler på Bülowsvej i Frederiksberg, skapades 1997 möjligheten att anlägga en idrottslekplats för de boende, den närliggande skolan och de lokala idrottsföreningarna. Frederiksberg är en av Köpenhamns mest tätbebyggda förorter.

Idrottslekplatsen innehåller två multibanor med konstgräs och asfalt som underlag. Planernas mått är 20 x 40 meter och kan användas till fotboll, in-lines, basket, handboll, tennis, badminton med mera. Platsen är mycket populär och tack vare att man från början valde gedigna och stryktåliga material så är idrottslekplatsen fortfarande i bra kondition.

Idrottslekplatsen i Frederiksberg kostade 1,25 miljoner kronor att bygga. Projektet stöttades ekonomiskt av Lokale- og Anlægsfonden med 500 000 kronor. Lokale- og Anlægsfonden är ett oberoende rådgivande organ under Kulturministeriet som grundades 1994. Fonden utvecklar, stöttar och ger bidrag till arkitektoniskt nyskapande projekt inom idrott, kultur och fritid i Danmark. (www.loa-fonden.dk).

Idrottslekplats i Frederiksberg. Foto: Stig Nørhald

Idrottslekplats med multibana i Frederiksberg.

Foto: Stig Nørhald

Idrottslekplatsen ligger integrerad bland bostadshusen i Frederiksberg.

Foto: Stig Nørhald

NÄRMILJÖANLÄGGNINGAR: Norge

I Norge har en liknande satsning på spontanidrott i närmiljön skett parallellt med den danska. Cirka två tusen så kallade närmiljöanläggningar har byggts sedan 1994 fram till 2002 (Schytte 2004). Norska staten har sedan början av 1990-talet samarbetat med Norska idrottsförbundet och målmedvetet satsat på utbyggnad av spontanidrottsplatser i landets kommuner. Resultatet har blivit ett ökat intresse för fysisk aktivitet inom de områden där anläggningar har etablerats.

Ballbinge från Haugesund.

Foto: www.haugesund.kommune.no

Norsk närmiljöanläggning med ballbinge.

Foto: www.gjerde-skule.no

CALCETTO: Italien

I Italien är fotboll den absolut största sporten. Detta faktum avspeglar sig i de många små fotbollsplaner som finns spridda på de mest varierande platser över hela landet. Det italienska namnet på denna typ av fotboll är calcetto – vilket fritt översatt betyder minifotboll. Calcetto är ett mindre fysiskt krävande och mer spontant alternativ till den elitinriktade fotbollen som spelas på större planer med fler antal spelare mellan klubbar i organiserade seriesystem. Då 5 spelare per lag är tillräckligt är det enkelt att få ihop folk till en match. Förbipasserande kan stanna till för att se vad som pågår och kanske hoppa in i ett lag om det fattas spelare.

Planens mått är ca 40x25 meter och avsedd för spel 5 mot 5. Underlaget är oftast konstgräs. Vanligt är även att spela på gummi av samma typ som i en inomhushall. I sämre fall spelar man på asfalt. Planer med naturgräs förekommer ytterst sällan. Det torra och varma italienska klimatet samt det hårda slitaget gör det svårt att hålla en anständig kvalitet på gräset. Gräsplaner används mer inom den organiserade elitfotbollen, och är inte tillgängliga för gemene man.

På en calcettoplan använder man sig av planens linjer som på en riktig fotbollsplan till skillnad från en multibana där den omgivande sargen avgränsar spelplanen. Calcettoplanen ramas istället in av ett nät som hindrar bollen från att försvinna iväg så att flytet i spelet inte förstörs.

Därigenom kan en minifotbollsplan placeras på oväntade och utsatta ställen, till exempel utmed en hårt trafikerad bilväg eller insprängd mellan några huskroppar. Det fina med calcettoplanen är att den inte konsumerar något extrautrymme.

Ett stort fördel är om belysning finns att tillgå så att planerna kan användas hela dygnet.

Calcettoplan i Rom.

Calcettoplan i Rom.

Calcettoplan med belysning

Calcettoplan inklämd mellan byggnader

Originell variant av uppblåsbar calcettoplan fylld med vatten som går att flytta

JOHAN CRUYFF FOUNDATION: Holland

Johan Cruyff är Hollands genom tiderna främsta fotbollspelare. Sedan 1997 är han engagerad i en organisation kallad "The Johan Cruyff Foundation" vars syfte är att ekonomiskt stötta tillkomsten av fotbollsplaner, företrädesvis i områden med sociala problem. Fotbollsplanen ska motverka bristande sportmöjligheter för ungdomarna i området. På deras hemsida betonas idrottens positiva krafter:

"Through games, sports and other recreational activities children build up social skills, learn how to win and lose, how to develop tactics and strategies etc. As a result children develop self confidence and a sense of achievement. Of course it goes without saying that above all, sports can be just plain fun"

Fotbollsplanerna är gratis att använda, öppna för alla och även anpassade för funktionshindrade. Slitstarkt konstgräs används som underlag och planerna byggs oftast på befintliga, men föga lockande, grusplaner. Att lägga naturgräs är inte lämpligt med tanke på den höga belastningen. Holland är ett mycket tätbefolkat land och kampen om utrymme är hård.

Planerna omgärdas av robusta men genomsiktliga metallstaket och målburarna är av stål. Till skillnad från en multibana används en Cruyff-plan uteslutande för fotboll. För att bidrag från fonden ska ges till byggandet av en ny fotbollsplan måste en rad kriterier uppfyllas.

Ett krav är att ansökan måste göras i samråd med de lokala myndigheterna som måste göra mark tillgänglig, och tillkomsten av fotbollsplanen måste stödjas av lokalbefolkningen

Johan Cruyff Foundation finansierar en stor del av byggandet av fotbollsplanen och ska även bidra till de sportaktiviteter som anordnas årligen. De lokala myndigheterna ansvarar dock för byggandet, underhåll och tillsyn av planerna samt att organisera aktiviteter. Även evenemang för funktionshindrade skall anordnas. Johan Cruyff Foundation kan ge tips och bidrag till detta. (www.cruyffcourts.org)

Fotbollsplan i Maastricht.

Foto: www.cruyffcourts.org

Fotbollsplanerna lockar både pojkar...

Foto: www.cruyffcourts.org

Fotbollsplan i Rotterdam.

Foto: www.cruyffcourts.org

...och flickor.

Foto: www.cruyffcourts.org

MACBA: Barcelona

Att platser som inte ursprungligen utformats för idrottsaktiviteter kan vara väl så attraktiva som anläggningar utformade för specifika idrotter är MACBA i Barcelona ett exempel på. Alternativt kan man se fenomenet som att det är just bristen på riktiga anläggningar som tvingar brukaren att läsa sin omgivning på ett nytt sätt.

Barcelona har under senare år växt fram som Europas huvudstad för skateboard. På många torg i staden kan man se hur åkarna gjort platsen till sin egen. En förklaring till Barcelonas popularitet bland skateboardåkare är de offentliga rummens utformning. Markbeläggningen på gator och torg har anpassats för funktionshinder och är tack vare detta åkvänlig. Bänkar, kantstöd, trappor och andra fysiska objekt fungerar som utmanande hinder. De är gjorda i robusta och gedigna material och tål det hårda slitaget skateboardåkande medför.

Den kanske populäraste platsen för skateboard i Barcelona är på torget vid museet för samtida konst – MACBA, eller Museo de Arte Contemporanea de Barcelona. Museet ligger i den centralt belägna stadsdelen Raval ett stenkast från turist- och nöjesgatan Las Ramblas. Raval har tidigare varit en mycket nedgången och förslummad del av staden. Idag har situationen förbättrats då staden har investerat stora pengar i att rensa upp och höja standarden på området. Byggandet av MACBA var en del av denna satsning och museet är ritat av världsarkitekten Richard Meier. Den väldiga vita konstruktionen är en byggnad som väcker känslor och den står onekligen i skarp kontrast med sin slitna omgivning. Antingen så uppskattar man den kontrasterande, minimalistiska arkitekturen eller så upplever man byggnaden som ett främmande rymdskepp utan samband med resten av området.

Torgytan framför museet har visat sig vara idealisk för så kallad street-åkning. Platsen består av en svagt sluttande, öppen yta där åkarna kan göra olika tricks. Det finns en ramp för rullstolar och olika upphöjningar i anslutning till museet där åkarna kan ”grinda”, vilket betyder att man glider på skateboardens undersida längs med exempelvis en ledstång eller bänk. Upphöjningen just intill museet fungerar även som sittplats för nyfikna åskådare och trötta åkare. Intressant är att man inte alls har haft skateboardåkarnas önskemål i åtanke då man utformade platsen, men att platsen ändå blivit en succé.

Det svagt lutande torget har en slät och åkvänlig yta. Foto: www.skatebarcelona.com

Skateboardåkarna känner sig som hemma. Foto: www.skatebarcelona.com

På torget utanför MACBA samlas mycket folk. Foto: www.skatebarcelona.com

MACBA - perfekt för skateboard. Foto: www.skatebarcelona.com

PARIS PLAGES*: Paris

Paris Plage är ett exempel på temporär landskapsarkitektur som stimulerar till spontanidrott och möten mellan olika samhällsgrupper

Sedan fyra år tillbaka förvandlas Paris varje sommar från exklusiv huvudstad till het badort. Förra sommarens tema var Brasilien och stränderna hade namn som Ipanema, Copacabana och Maracana. Längs med floden Seine som flyter genom staden läggs en 4 kilometer lång sandstrand. Palmer, duschar, barer, glasskiosker, swimmingpooler bidrar till den rätta badortsatmosfären. På programmet finns mängder av sportaktiviteter för både unga och gamla. Här kan man spela badminton, beachvolley, fotvolley, beachrugby, sandfotboll eller ta ett pass vattengympa.

Paris Plage erbjuder det mesta man kan önska sig under en badsemester. Tyvärr är vattnet i floden Seine alltför smutsigt för att man ska kunna bada. Istället får man hålla till godo med en svalkande dusch eller ett dopp i en swimmingpool.

Hjärnan bakom Paris Plage är den socialistiska borgmästaren Bertrand Delanoë. Projektet kan tyckas vara galet och populistiskt. Men motiven bakom satsningen är att ge de tusentals parisbor som inte har råd att åka på badsemester utomlands ett billigt alternativ på hemmaplan. Paris har definitivt fått ett lyft som sommarstad och förra året beräknas att 4 miljoner personer besökte Seines nya sandstränder.

Totalt kostar projektet cirka 2 miljoner euro årligen, och är delvis finansierat av det lokala näringslivet. Alla sport- och kulturaktiviteter är gratis och man satsar under evenemanget på förbättrade transporter för att öka tillgängligheten för dem som bor i Paris förorter.

*Plage=Sandstrand

Sandfotbollsplan på torget utanför det pampiga Hotel de Ville.

Duschar längs med floden Seine.

Paris nya strandpromenad.

MEGURO GOLF CLUB: Tokyo

Tokyo är en av världens största och mest tätbefolkade städer. Det finns ingen översiktsplan som kan styra hur gator, byggnader och grönområden ska utvecklas. Staden tycks växa utan kontroll där individuella konstruktioner ofta saknar samband med den totala stadsstrukturen. Kampen om utrymme är hård vilket gör att man tvingas se på staden i flera lager och utnyttja restytor. Bristen på plats har resulterat i många kreativa lösningar beträffande idrottsanläggningar.

Golf är en av de populäraste sporterna i Japan, men det är en mycket dyr sysselsättning som kräver stora arealer. I Tokyo har man som lösning på problemet byggt burar av nät där man kan träna utslag utan att riskera att utsätta personer i omgivningen i den trånga storstaden för skada. Meguro Golf Club i sydvästra Tokyo är ett exempel på en urban "golfbana". Ett gigantiskt nät har spänts upp ovanför en parkeringsplats för taxibilar som medger golfslag mot måltavlor på 45 meters avstånd. När golfbollarna träffar nätet rullar de tillbaka till utslagsplatsen. Utslagsplatsen har plats för 17 spelare åt gången. Banan är öppen hela året och folk spelar till en bråkdel av de priser som ett medlemskort på någon av de traditionella golfklubbarna utanför staden kostar. (Kural 1997)

De japanska golfburarna behöver inte nödvändigtvis stå för evigt. De är flexibla och billiga att bygga, och är exempel på temporära och icke-markkonsumerande idrottsanläggningar i täta urbana miljöer. Burarna kan enkelt monteras ner och flyttas till andra platser utan att ge permanenta avtryck i staden.

I Tokyo finns även andra sporters anläggningar representerade på udda och oväntade ställen. Bland annat är tennisbanor och minifotbollsplaner på stora byggnaders tak vanligt förekommande.

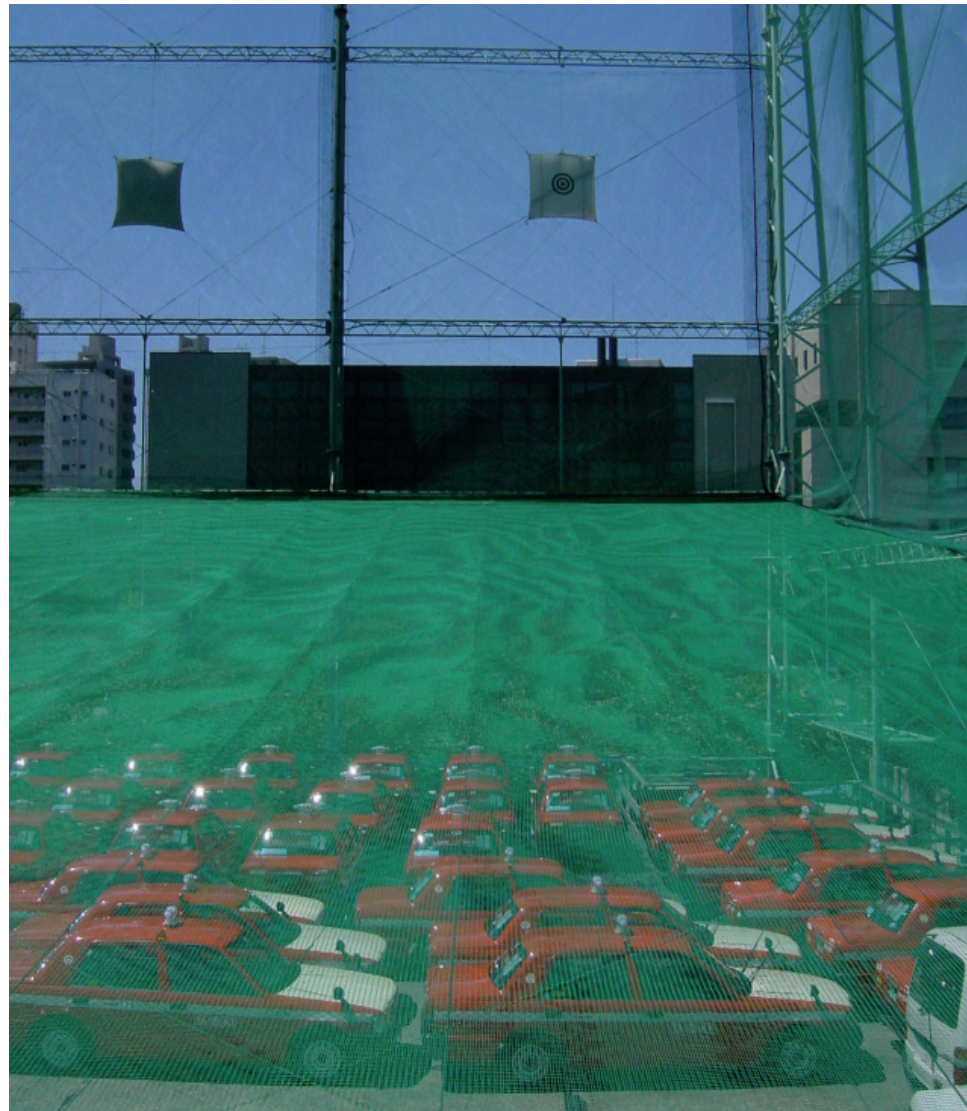

Utslagsplatsen är under tak. Foto: Peter Chow

Golfburen sedd på avstånd.

Foto: Peter Chow

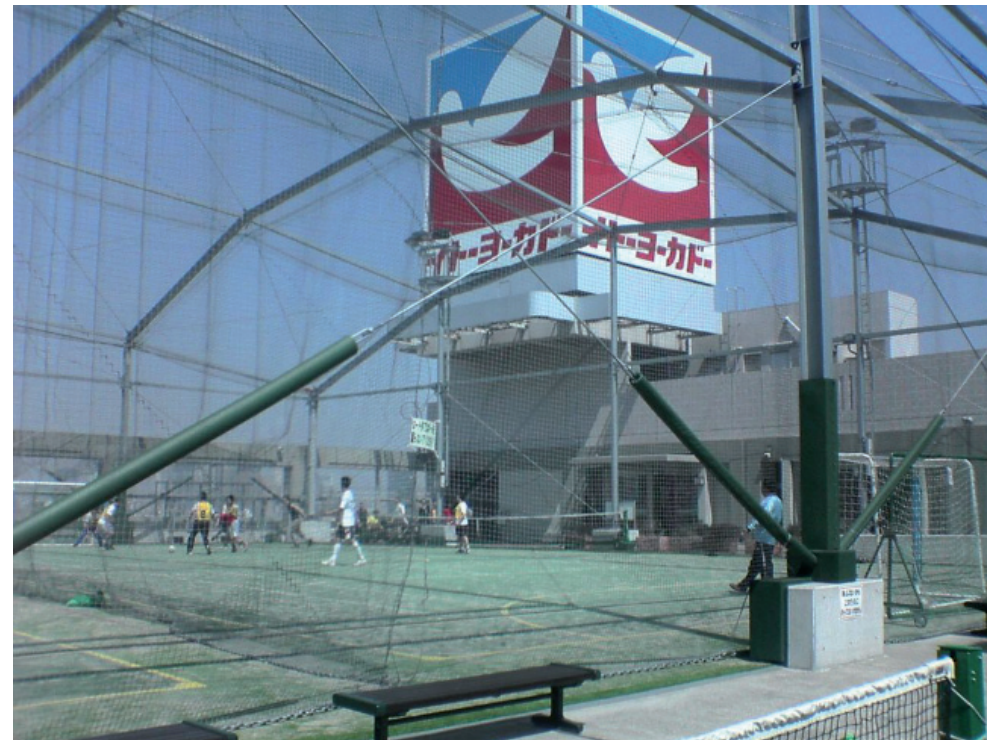
Nätet skiljer golfburen från taxiparkeringen. Notera måltavlorna.

Foto: Peter Chow

Tennisplaner på tak, Tokyo.

Foto: Peter Chow

Minifotbollsplan på tak, Tokyo.

Foto: Peter Chow

PULS ARENA: Öxnehaga

Jönköping blev först i landet med att bygga en näridrottsplats där Puls Arena invigdes 2003 i betongförorten Öxnehaga. Ursprungsplatsen för projektet var en ödlig grusplan mitt bland höghusen. På den 8000 kvadratmeter stora ytan finns nu en rad olika möjligheter för spontanidrott: konstgräsplan för fotboll, basketkorgar, skateboardramp, hockeyrink, beachvolleyplan, boulebana, klättervägg, pingisbord och löparbanor. Puls Arena är delvis finansierad av statliga integrationspengar och kostnaden för hela projektet blev 2,5 miljoner kronor. Tyvärr tvingades man spara in på en del vegetation och murar, som skulle ge platsen ökad rumslighet, för att få ekonomin att gå ihop.

Slutresultatet har trots detta blivit lyckat. Med tre års erfarenhet konstateras det att näridrottsplatsen används flitigt, dels av den närliggande skolan som har gymnastikundervisning på platsen men även av barn på fritiden, på kvällar och helger. Klotter och annan skadegörelse har man varit nästan helt befriad ifrån. Trots ett intensivt utnyttjande har anläggningens olika komponenter inte behövt bytas ut så när som på några nät till fotbollsmålen. På platsen finns belysning som styrs av rörelsedetektorer. Detta är resurs-sparande samtidigt som det hindrar folk från att hitta på ofog i skydd av mörkret. Underhållet av näridrottsplatsen sköts av det lokala bostadsbolaget Vätterhem Öxnehaga (daglig tillsyn) samt av Fritid Jönköping (funktionskontroll varje vecka)

Puls Arena har blivit ett referensobjekt som många representanter från andra kommuner och bostadsbolag besökt för att hämta inspiration till att bygga liknande näridrottsplatser.

Vy över multibana, beachvolleyplan, klättervägg, minitenisplan.

Foto: www.oxnehaga.se

Vy över hockeyrink, boulebana, del av löparbana och del av beachvolleyplan. Foto: www.oxnehaga.se

Löparbanan har liknande gummi som på en riktig friidrottsarena

Skateboardramp.

NÄRIDROTTSPLATS: Nässjö

En näridrottsplats invigdes den 23 augusti 2005 i Nässjö. Den ligger centralt i staden i anslutning till idrottshallen, simhallen och tennishallen. Placeringen är strategiskt vald eftersom platsen är en välkänd och etablerad mötesplats för nässjöborna. Näridrottsplatsen består av en inhägnad multibana för främst fotboll, men även basket (basketkorgar finns ovanför målen). Fotbollsplanen avgränsas av en mycket stabil stålkonstruktion och är belagd med konstgräs. Intill fotbollsplanen ligger en asfaltsplan, med en sarg av slitstarkt material, som kan användas för basket, in-lines och landhockey. Vidare på näridrottsplatsen finns även tennisbanor, beachvolleyplaner och ett utegym med olika träningsredskap.

Utmärkande för näridrottsplatsen är det djärva och konsekventa färgvalet. Sarger, stolpar och träningsredskap har alla fått en knallröd nyans. Om det är vackert eller ej går att diskutera men den starka färgen gör onekligen att näridrottsplatsen syns på avstånd. En annan intressant aspekt med näridrottsplatsen i Nässjö är multibanans utformning. Till skillnad från den på Puls Arena i Öxnehaga som har en sarg av trä runt konstgräset så är multibanan i Nässjö omgärdad av ett stål nät. Det genomsiktliga nätet gör att bollplanen smälter in bättre i omgivningen. På avstånd märks knappt att planen är inhägnad. Detta anser jag vara en förbättring. Som förbipasserande kan man se själva spelet lättare och ur trygghetssynpunkt är det bättre med ett genomsiktigt stängsel eftersom risken att planen blir ett tillhåll minskar.

Claes Gustafsson, från Nässjö kommun och ansvarig för anläggningen sade vid mitt studiebesök i november 2005: ”Näridrottsplatsen är den bästa investeringen kommunen gjort för barnen och ungdomarna i Nässjö. Den har blivit en mötesplats för ungdomar och fungerar perfekt i integreringen mellan barn av både utländsk och svensk härkomst”.

Näridrottsplatsen med sporthallen i bakgrunden.

Multibanan har ett genomsiktigt staket av stål

Näridrottsplatsen uppskattas av ungdomen

Träningsredskapen bildar ett utegym.

VASAPARKEN: Stockholm

Vasaparken är en park i stadsdelen Vasastaden i Stockholm. Parken är bland annat känd för att Astrid Lindgren bodde i dess närhet under lång tid och Vasaparkens miljöer finns med i flera av hennes böcker.

Vasaparken avgränsas i öst av Dalagatan, i norr av Odengatan, i väst av Torsgatan och i söder av Sabbatsbergs sjukhus. Parken har nyligen genomgått en påkostad upprustning, där spontanidrotten fått hög prioritet. Vasaparken var från allra första början en enkel idrottsplats med en gräsmatta omgiven av en löparbana, och detta tog man fasta på vid upprustningen.

På den stora öppna ytan i hörnet av Dalagatan och Odengatan har en konstgräsplan anlagts. Den ursprungliga gräsmattan påminde mer och mer om ett stampat jordgolv på grund av det hårda slitaget från parkens besökare. Att hålla en bra kvalitet på gräset skulle fordra dyra skötselinsatser, och därför krävdes att den ersattes med ett mer ekonomiskt alternativ vid upprustningen. Konstgräs blev valet.

Den nya planens mått motsvarar en 7-mannaplan med målburar på vardera kortsidan. Det går även att dela upp planen i 2 stycken 5-mannaplaner eftersom målställningar också finns längs med långsidorna. På vintern förvandlas bollplanen till skridskobana. Tack vare att man byggt in kylslingor i marken garanteras bra is även vid milda vintrar.

En viktig skillnad mot andra näridrottsplatser som till exempel Öxnehaga och Nässjö är att Vasaparkens fotbollsplan saknar sarg, vilket gör att den visuellt smälter in i miljön på ett bra sätt. Fotbollsplanens konstgräs blir ett grönt golv i parken. En multibana med sarg i starka färger från något av leksaksföretagen skulle inte passa in lika bra rent estetiskt i den tidstypiska miljö som Vasaparken med omnejd är. Att konstgräsplanen saknar sarg innebär också en betydligt lägre kostnad. Själva sargen på en multibana kostar faktiskt lika mycket som konstgräset.

Parken invigdes sent på hösten 2005 och under den följande vintern lockade den konstfrusna skridskobanan mängder av besökare. Under våren och sommaren 2006 har konstgräsplanen varit full av bollspelande stockholmare, från tidig morgon till sent på kvällen. Det har visat sig att behovet att kunna spontanidrotta i närmiljön är stort i centrala Stockholm, och den nya Vasaparken är en bra början.

Vasaparkens konstgräsplan.

Foto: Anders Kling

Fotbollsplanen med de nya terrasserna i bakgrunden.

Foto: Anders Kling

Den konstfrusna isbanan var välbesökt i vintras.

Foto: Anders Kling

STAPELBÄDDSPARKEN: Malmö

Stapelbäddsparken är en 18 000 kvadradmeter stor aktivitetspark i hjärtat av Västra Hamnen, med Malmö högskola och det omskrivna bostadsområdet Bo01 som grannar. Det strategiska läget och dagens förbättrade allmänna kommunikationer (Öresundsbron och Citytunneln etc.) gör parken till en angelägenhet inte bara för Malmö utan även för hela Öresundsregionen.

Stapelbäddsparkens främsta attraktion är en skatepark i plattgjuten betong på 1 800 kvadratmeter. Skatebanan är anlagd i parkens norra del och består av en mer utmanande del med pooler och en enklare, streetbaserad del som övergår i den övriga parken. Ambitionen har varit att integrera skateparken i aktivitetsparken så att de som inte åker skateboard ges en möjlighet att kunna se åkningen från nära håll. I anslutning till skateparken finns även möjlighet att bygga läktare vid skatetävlingar.

För att åstadkomma en skateanläggning av högsta klass har man tagit hjälp av internationella skateparkdesigners. Skateparken påminner till sitt utseende om den njurformade kaliforniska swimmingpoolen. På 1970-talet upptäckte åkare i Los Angeles att tomma pooler passade förträffligt för att åka skateboard i. Poolernas organiska former har senare kopierats i skateparker på många platser i världen, och nu i Stapelbäddsparken.

Skateparken invigdes i maj 2006 och kostade 15 miljoner kronor. Förutom skateanläggningen ska Stapelbäddsparken på sikt innehålla boulevaner, möjlighet till klättring, spontanidrottsplats, ytor för gymnastik och motion och också plats för grillning. I parken ska också finnas plats och möjlighet att anlägga en skridskobana vintertid. Totalt beräknas Stapelbäddsparken kosta 22 miljoner kronor och vara helt klar 2008.

Idégivaren bakom skateparken är skateboardåkaren John Magnusson. Tillsammans med landskapsarkitekter och forskare från Movium (vid Sveriges lantbruksuniversitet) och Malmö stads gatukontor har en styrgrupp bildats. Med hjälp av studenter från Malmö högskola har man tagit reda på barns och ungdomars önskemål för aktivitetsparken. Studenterna har även ljussatt parken, där lampors och armaturers formspråk ger associationer såväl till det gamla varvet som det moderna Bo01. (www.stapelbaddsparken.se)

Stapelbäddsparken med Turning Torso i bakgrunden

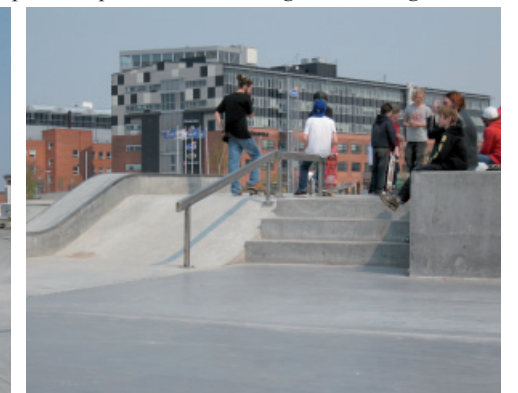
Njurformad pool

Skateboardsinstallation

Ett böljande betonglandskap

Streetbaserad del av skateparken

HEDEN: Göteborg

Heden är en drygt 40 000 kvadratmeter stor arena för spontanidrott i hjärtat av Göteborg intill Avenyn. Det är en klassisk arena för fotboll, men på grusplanerna huserar också en rad andra aktiviteter som boulespel, brännboll, streetracing, cirkus och konserter. På de nya konstgräsplanerna spelas fotboll året runt

I snart 200 år har Heden varit göteborgarnas huvudarena för bredd- och spontanidrott och här har många legendariska idrottsstjärnor inlett sina karriärer. Redan vid 1800-talets början arrangerades hästkapplöpningar på platsen vilket lockade mängder av publik.

År 1892 spelades här den första matchen mellan två svenska lag enligt de regler som ligger till grund till den moderna fotbollen. Sällskapet för Friluftsspel ordnade på tidigt 1900-tal aktiviteter för skolbarn på Heden. Staden stöttade sällskapets lekbetonade verksamhet, och detta kan ses som ett av de tidigaste exemplen på kommunalt engagemang till breddidrott i Sverige. (Zethrin 2004)

Sedan 1970-talet spelas här en vecka i juli varje år Gothia Cup, världens största fotbollsturnering för ungdomar. Under den veckan får Göteborg en internationell atmosfär. Det vimlar av unga spelare, ledare och fotbollsintrasserade föräldrar från hela världen.

Idag är Heden hemmaplan för många klubbar från de lägre fotbollsserierna och alltså en viktig arena för barn och ungdomsidrott.

Att bevara Heden har länge varit en självklarhet bland stadens invånare. Men i takt med ökad efterfrågan på bostäder i centrum har debatten svängt på senare tid. Blickar har riktats mot den 40 000 kvadratmeter stora ytan som en plats där staden kan förtätas. I mars 2005 presenterade arkitekten Gert Wingårdh ett uppseendeväckande förslag för ett framtida Heden. Fyra 120 meters höghus med sammanlagt 1000 lägenheter skulle sätta ram kring Heden. Grusplanerna skulle omvandlas till konstgräsplaner. Förslaget innehöll dessutom en bandyarena med svävande tak och ett underjordiskt parkeringsgarage med plats för 2500 bilar.

De första reaktionerna på förslaget var positiva, men undan för undan har också tvivel insmugit sig. Idén med skyskrapor i parkmiljö påminner om Le Corbusiers förlegade stadsbyggnadsteorier och skulle innebära ett brutalt ingrepp i Göteborgs stadsbild. De 120 meter höga byggnaderna skulle även kasta långa skuggor över idrottsplatsen. I dagsläget är inga beslut fattade

Knattefotboll på en av Hedens många planer.

Foto: Bengt A Lundberg

om framtiden för Heden.

Att Heden som idrottsplats bör moderniseras är många överens om. Förde-larna med Heden är att det är en öppen, tillgänglig yta mitt i staden, men öppenheten kan vändas till en svaghet. I november efter fotbollssäsongens slut framstår Heden mer som en vindpinad och tom grusöken än en mötes-plats för spontanidrott. Grus som underlag för fotboll är inte högsta mode. Idag är det konstgräs som gäller, och nyligen har två grusplaner gjorts om till konstgräsplaner på Heden .

Att helt och hållet bygga igen Heden med bostäder vore dock förödande. Att ha så goda möjligheter till spontanidrott centralt är en stor tillgång för Göteborg som saknar motstycke i andra svenska städer.

Spontanfotboll.

Foto: Bengt A Lundberg

KANINBURARNA I RYD: Linköping

Ett alternativ till att investera i nya, dyra anläggningar skulle kunna vara att utnyttja det som redan finns. ”Kaninburarna” i Ryd är ett exempel på hur en etablerad, men sliten, plats kan rustas upp och ges en ny funktion.

I Linköpingsförorten Ryd finns ett antal tennisbanor utplacerade i området. Underlaget är asfalt och banorna omgärdas av Gunnebstängsel, vilket för tankarna till en kaninbur fast i mänsklig skala.

Ryd byggdes mellan 1965 och 1974, och kaninburarna är från samma tidsperiod. Idag är de i dåligt skick och förfallet tycks få fortsätta. Linjerna är utnötta, näten är på många planer trasiga eller borttagna och stängslen ser ut att vilja ge vika.

Men kaninburarna har stor potential. De ligger alla väl integrerade i förortsbornas närmiljö. Man kan enkelt nå planerna till fots eller med cykel. Barn och unga behöver heller inte oroa sig för att korsa någon stor bilväg för att komma till platsen. Kaninburarna är en del av områdets historia och är etablerade i folks medvetande. De omgivande Gunnebstängslen är föga estetiskt tilltalande men är funktionella då de hindrar att förlupna bollar försvinner iväg. Asfalt som underlag har tidigare fungerat bra för tennis och basket. Men dagens kräsna ungdomar är vana vid en högre materiell standard och kräver förmodligen mer av en idrottsanläggning än tidigare generationers ungdomar gjort. Kaninburarna skulle behöva en kvalitetsförbättring.

Så här skulle man kunna göra. Asfalten byts ut mot konstgräs på de planer som ska användas till fotboll. På andra planer kan asfalten beläggas med ett tunt gummiunderlag. En plan med gummi kan användas till många olika sporter som tennis, basket, handboll och även fotboll. Asfalt är ett hårt och stumt underlag och är otrevligt att ramla på. Gummiunderlaget gör planen till en inomhushall fast utomhus. Stängslet kan få ett mer pregnant utseende genom att måla det i starka färger. Eller så kan man låta snabbväxande klätterväxter mjuka upp stängslet och rama in kaninburen.

Kaninburen som den ser ut idag.

Kaninburen som den ser ut idag.

Kaninburen som den ser ut idag.

Kaninburen med nytt konstgräs. OBS! Bilden är ett montage

LÄRDOMAR AV EXEMPLEN

Precis som den spontana leken befrämjas spontanidrotter av platser som inte är ”färdiga” för en viss användning utan inbjuder till egna initiativ, till exempel en fin gräsmatta i en trevlig omgivning där två tröjor kan utgöra ett fotbollsmål. Sådana platser måste få finnas kvar och planeras för vid nybyggen. Men fantasifullt utformade anläggningar för olika spontanidrotter borde vara en extra stimulans för att få stillasittande barn och ungdomar att röra sig mer.

Exemplen ovan visar att en bra spontanidrottsplats kan se mycket olika ut och kosta från några hundratusen upp till tiotals miljoner kronor att bygga. De kan ligga i täta urbana miljöer eller ute i förorter. Platserna är oftast utformade för specifika idrotter och aktiviteter, men de kan även ursprungligen ha utformats för helt andra ändamål. De kan ha flera användningsmöjligheter eller bara användas för en specifik idrott eller aktivitet. De kan byggas för att stå för evigt men även vara temporära lösningar. Att formulera generella kriterier för vad som utgör en god spontanidrottsplats är därför vanskligt.

Jag vill dock försöka lyfta fram några väsentliga aspekter som jag ska beakta i den följande fallstudien som är ett konkret exempel på hur en plats för spontanidrott kan gestaltas i ett bostadsområde bestående av flerfamiljshus i en medelstor stad.

Placeringen

En spontanidrottsplats ska vara integrerad i folks lokala närmiljö. Den bör placeras där man samlas och rör sig naturligt, på skolgården, i parken, vid köpcentrumet, utanför idrottshallen eller vid fotbollsplanen om dessa är någorlunda centralt belägna. Grundläggande är att man lätt ska kunna ta sig till platsen, antingen till fots eller på cykel. Det får inte bli så att barn och ungdomar som saknar körkort blir beroende av att bli skjutsade till avlägsna idrottsanläggningar för att idrotta. Att inte kunna ta sig till platsen på egen hand eller bestämma själv när man vill idrotta kväver spontaniteten. Kort sagt – en spontanidrottsplats ska ligga i vägen.

Stimulans till aktiv och social samvaro

Det viktigaste med en spontanidrottsplats är enligt min mening att den används flitigt och att den främjar och stimulerar till social samvaro och fysisk aktivitet för såväl barn och ungdomar som vuxna av bägge könen.

Att olika åldersgrupper blandas är önskvärt. En spontanidrottsplats bör därför ge aktivitetsmöjligheter för alla åldrar. Poängen med det är att äldre, mer ansvarstagande personer kan hålla uppsikt och se till att de yngre sköter sig och att ingen far illa. Att även locka flickor till platsen är angeläget. Kanske kan spontanidrottsplatsen bli en mer okonstlad mötesplats mellan pojkar och flickor än vad skoldiskot eller det lokala köpcentrumet är. Innan man bygger en plats för spontanidrott är det viktigt att ta reda på vilka sporter och aktiviteter som är populära bland traktens invånare. En anläggning som inte efterfrågas av lokalbefolkningen blir rimligen inte någon succé.

Anpassad för spontanidrott snarare än organiserad tävlingsverksamhet

En viktig poäng är att spontanidrottsplatsen inte anpassas till elitidrottens krav på exakta mått och dimensioner. De olika spelplanerna kan variera i storlek. Till exempel kan det jämte elvamannaplanen finnas en fotbollsplan för spel 5 mot 5 och en mindre plan för spel 2 mot 2 och om utrymmet inte räcker till är det den stora planen som bör undvaras. Basketplanen kan byggas med bara en korg. En tennisplan kan anpassas för mindre barn med lägre nät och mindre spelyta. Spontanidrottsplatsen ska kunna användas av alla under hela året, och man behöver inte boka tid eller betala pengar för att kunna spela.

Platsens förutsättningar

En spontanidrottsplats bör från estetisk synpunkt anpassas bättre än vanliga idrottsplatser till sin omgivning, beträffande val av material, färg, form och funktion. Ta till exempel Puls Arena i betongförorten Öxnehaga där man gett anläggningens olika komponenter starka färger. Där fungerar spontanidrottsplatsen som en välbehövlig färgklick i den gråa omgivningen. I en miljö med högre arkitektoniska värden, som exempelvis Vasaparken i Stockholm skulle samma val av färg och form inte smälta in i stadsbilden. En spontanidrottsplats bör byggas kreativt samtidigt som man i detaljutförningen anpassar sig till kraven på låga byggnads- och driftskostnader med slitstarka material och komponenter. I dagens läge tycks man vilja spara in på skötsel och underhåll så långt det är möjligt. Därför bör man satsa på anläggningar som tål ett hårt användande och kräver lite skötsel.

Undvik standardiserade paketlösningar

I Danmark syns negativa tecken på standardisering och likformighet, då

samma sorts multibanor och lekredskap från de stora leksaksföretagen återfanns på flera av deras idrottslekplatser. Dessa platser, som ju var en motreaktion på elitidrottens arkitektur och miljöer, visade alltså prov på samma tanklösa monotoni till följd av massproduktion.

I Sverige är närvidrottsplatserna i dagsläget relativt få till antalet och därför är det svårt att säga om samma sak kommer att ske här. Förhoppningsvis låter man i framtiden landskapsarkitektens kreativitet och känsla för att ta vara på platsens kvalitéer få styra gestaltningen av spontanidrottsplatserna, hellre än att man går in för färdiga paketlösningar med multibana och lekanordningar från de stora leksaksföretagen.

Multibanornas för- och nackdelar

De närvidrottsplatser som byggts i Sverige har i regel en så kallad *multibana* som gemensam nämnare. En sådan anläggning är en stor tillgång och är ofta platsens huvudattraktion. Det finns dock nackdelar. Först och främst är den dyr. En multibana med konstgräs som underlag med måtten 25 x 40 meter kostar mellan 500 000 och 700 000 kronor. I många projekt blir det en alltför stor utgift. Anmärkningsvärt är att sargen som omger planen utgör hälften av den totala kostnaden för multibanan. Sargens närvaro motiveras av att den hindrar bollar från att försvinna iväg och att den ger multibanan fler användningsmöjligheter. Men frågan är om multianvändning blir en vettig kompromiss mellan olika sporter? Om det totala utrymmet är knappt är det rationellt att ge en och samma yta flera användningsmöjligheter. Men om det finns gott om plats för en spontanidrottsplats är det oklokt att samla flera olika idrotter till samma spelplan. Det är lätt att multibanan, trots flera valmöjligheter, ändå används mest till fotboll, eftersom det är den mest populära idrotten. I så fall är den dyrbara sargen ganska onödig; vanlig fotboll spelas ju utan sarg.

Nyinvestera eller bygga nytt?

Att utnyttja befintliga, men slitna strukturer kan vara billigare än att bygga nytt. Kanske kan man istället för att investera i en ny multibana få samma effekt om man förbättrar skötseln på en befintlig fotbollsplan genom att se till att gräset klipps, linjer kritas och att målburarna förblir hela. På en asfaltsplan kan en basketplan ritas upp och basketkorgar sättas upp. Eller så ritar man upp en tennisbana på den befintliga asfalten.

FALLSTUDIE: Näridrottsplats i Skäggetorpsparken

Mot bakgrund av de exempel jag studerat världen runt, och de kriterier jag då fann för vad som fordras för att skapa en lyckad spontanidrottsplats, presenterar jag här ett konkret exempel på hur en sådan kan gestaltas. På uppdrag av Linköpings kommun visar jag hur den föga attraherande Skäggetorpsparken kan utvecklas till en näridrottsplats och mötesplats.

Skäggetorp är Linköpings största miljonprogramsområde. Utbyggnaden av området inleddes omkring mitten av 60-talet och pågick i olika etapper fram till 1971 då Skäggetorps centrum stod klart. Under 1986 genomfördes en förtätning med 72 lägenheter intill centrum. Bebyggelsen består till hundra procent av flerbostadshus. Det finns både hyresrätter och bostadsrätter i området.

År 1965 var folkmängden endast 76 personer och Skäggetorp hade sin största befolkning år 1979 med 9 901 personer. Sedan har gradvis en minskning ägt rum och 2004 uppgick befolkningen till 8 283 personer. (www.linkoping.se)

Skäggetorp är byggt på gammal åkermark och landskapet är mycket flackt. Naturlig vegetation finns endast i små mängder. Den gröna utemiljön i Skäggetorp har en svag identitet och är monotont utformad. De träd som planterades har vuxit relativt dåligt beroende på markkompaktering och fysiska skador under etableringsskedet.

Centralt i stadsdelen (se den gröna fläcken i mitten av kartan) finns en 60 000 kvadratmeter stor rektangulär grönyta - Skäggetorpsparken.

BILDER FRÅN SKÄGGETORP

Fotbollsplan med flerfamiljshus i bakgrunden

Skymning över Skäggetorp

Höghus i Skäggetorp.

ANALYS - Brister

Slitna idrottsanläggningar

I Skäggetorpsparken finns flera platser för idrott, men många delar är i dåligt skick. Löparbanan saknar linjer och asfalten är nött. Den tillhörande längdhoppsgropen saknar träsarg som behövs för att hålla sanden på plats. Ogräs frodas i gropan vilket tyder på att den används sparsamt.

De båda 7-mannaplanernas gräs är i dåligt skick och saken blir inte bättre av att några upptrampade gångvägar går tvärs över fotbollsplanerna. På den ena planen finns inga mål framställda och på den andra saknar målen nät. Inga linjer är kritade på någon av planerna. Den stora 11-mannaplanens är inte i något bättre skick.

Den i parken centralt belägna asfaltsplanen saknar en tydlig funktion och är bara just en tom asfaltsplätt. Tanken är att planen ska spolras om till isbana på vintern. Men eftersom asfalten är slitna och full av ojämnheter blir isen dålig att åka på, och således spolras inte asfaltsplanen längre vintertid

Enformig vegetation

Växtligheten i parken är enahanda. Trädbeståndet består nästan helt av oxel. Den gamla åkermarkens tätt packade lera har medfört att oxlarna idag är relativt småväxta. Träden har förmodligen planterats vid samma tillfälle eftersom de inte varierar i storlek. Bitvis i parkens ytterkanter finns täta och risiga rosenbuskage som skärmar av parken från omgivningen. På två platser i parken växer granar i grupper vilket ger en viss karaktär åt parken. I närheten av asfaltsplanen finns rester av en gammal trädgård i form av ett antal fina frukträd.

Sliten löparbana

11-mannaplan

Svag rumslighet

Parken är cirka 60 000 kvadratmeter stor vilket utgör en mycket stor yta mitt i Skäggetorp. Den återhållsamma och relativt småvuxna vegetationen samt bristen på höjdskillnader ger parken en svag rumslighet. Parken upplevs som en enda sammanhängande enhet snarare än som en park med olika, varierande rum.

Få gångvägar

När parken i Skäggetorp anlades ägnades antagligen inte så mycket tankar åt hur folk skulle röra sig i och genom parken. Den rektangulära gräsytan saknar hårdgjorda gång- och cykelvägar där man kan korsa parken i välplanerade lägen. Tron tycks ha varit att människor skulle förflytta sig i rätta vinklar. Människor går ogärna längre än kortast möjliga väg mellan två punkter. Idag ser man resultat: över hela parken finns upptrampade genvägar. De mest frekventerade är flera meter breda.

En bred, upptrampad stig går diagonalt genom parken

Platt

Parken ligger på gammal åkermark och är följaktligen mycket platt. Den enda markanta höjdskillnaden finns i parkens mitt i form av en konstgjord pulkabacke.

Asfaltsplan

Granar

Upptrampad genväg

7-mannaplan

Pulkabacken

ANALYS - Potential

Skäggetorpsparken har trots sina brister stor potential för att kunna utvecklas till en stor tillgång för livet i Skäggetorp.

Bra läge och många potentiella brukare

Parken ligger mitt i Skäggetorp. I närheten finns ett köpcentrum, många bostäder, skolor, daghem och fritidsgård. Mycket folk passerar och rör sig i området vilket de många upptrampade genvägarna är tecken på. Alla som bor i området kan nå platsen gående eller med cykel. Ett bättre läge för att etablera en näridrottsplats för en stor kundkrets är svårt att hitta. Under de timmar barnen är i skolan eller på dagis kan parken användas för gymnastiken och på rasterna. På fritiden kan alla de som bor i närheten träffas i parken.

Stort utrymme

Parkens brist på rumslighet är ett problem kan det vändas till en möjlighet; 60 000 kvadratmeter (50% större än Heden i Göteborg) räcker gott åt många olika idrottsaktiviteter. Olika sporter ska inte behöva konkurrera om samma ytor.

I parken finns gott om plats.

Stort behov

Skäggetorp består som tidigare nämnts uteslutande av flerbostadshus. Stadsdelen har jämfört med andra stadsdelar färre grönområden och mindre grönyta per invånare. Många familjer är relativt trångbodda och det finns inga stora trädgårdar där barnen kan leka. I anslutning till lägenheterna finns gemensamma innergårdar, men där är det ont om plats om man vill spela boll eller åka skateboard och de boende kan bli störda. Den centralt belägna parken skulle kunna vara en fullgod ersättning om den gjordes mer varierad och attraktiv.

11-mannaplanen är populär.

Trafikskyddat

Skäggetorp är liksom många nya förorter trafikseparerat. Bil- och busstrafiken går i en slinga runt stadsdelen. Barnen i Skäggetorp kan röra sig och leka fritt över ett stort område utan att utsättas för faror från biltrafik.

Oxlar, oxlar

En statushöjning

Skäggetorp har relativt låg status bland Linköpings invånare. Området har fått stämpeln som ett ghetto med sociala problem. Nya spännande platser för spontanidrott i den centralt belägna parken skulle säkerligen höja Skäggetorps status. Ska man göra satsningar på folks närmiljön är det just socialt utsatta platser som Skäggetorp man bör prioritera.

Överallt oxlar.

ANALYSKARTA - Skäggetorpsparken som den ser ut idag

SKÄGGETORPSPARKEN - Förslag till förbättring

Situationsplan 1:1000

- 1.Löparbana 2.11-mannaplan 3.Calcettoplan 4.Längdhoppsgrop 5.Utegym 6.Boulebana 7.Klättervägg 8.Skatepark 9.Basketplan 10.Hockeyrink
11.Bmx-bana 12.Pulkabacke 13.Beachvoleyplan 14.7-mannaplan 15.Bänkar under träd 16.Träläktare 17.Nya barrträd 18. Ny väg med belysning

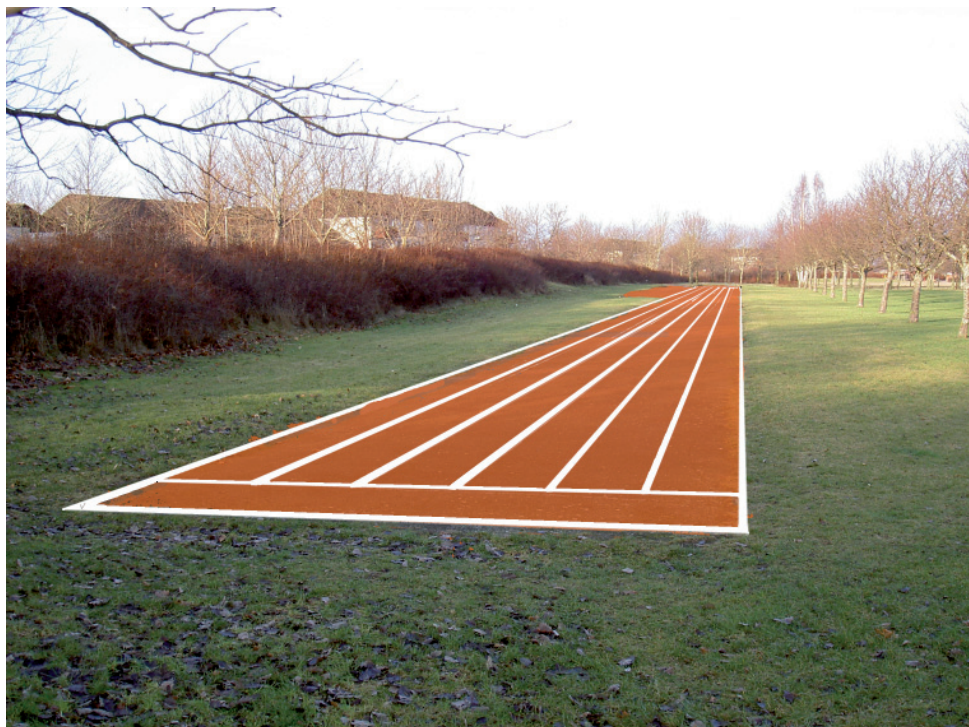
FÖRSLAG

Mitt förslag går ut på att med enkla medel skapa en spännande näridrottsplats för alla åldrar i Skäggetorpsparken, dels genom att utnyttja och uppgradera befintliga strukturer, dels genom att lägga till nya funktioner i parken. Tanken är att förslaget ska tjäna som inspiration. Man kan variera grundidén genom att byta ut de delar som man finner mindre intressanta mot andra inslag som kanske är att föredra.

Löparbana

Om resurser finns kan den slitna 100-metersbanan rustas upp genom att en gummibeläggning med nya linjer läggs ovanpå den befintliga asfalten. Att kunna springa på samma underlag som på en riktig friidrottsarena ger en extra kick och kan vara inspirerande för traktens barn och ungdomar i Skäggetorp.

För en billigare penning kan löparbanan förbättras genom att man målar vita streck direkt på asfalten. Varje bana är ca 1 meter bred med start och mål för 60 respektive 100 meter.

Ny löparbana.

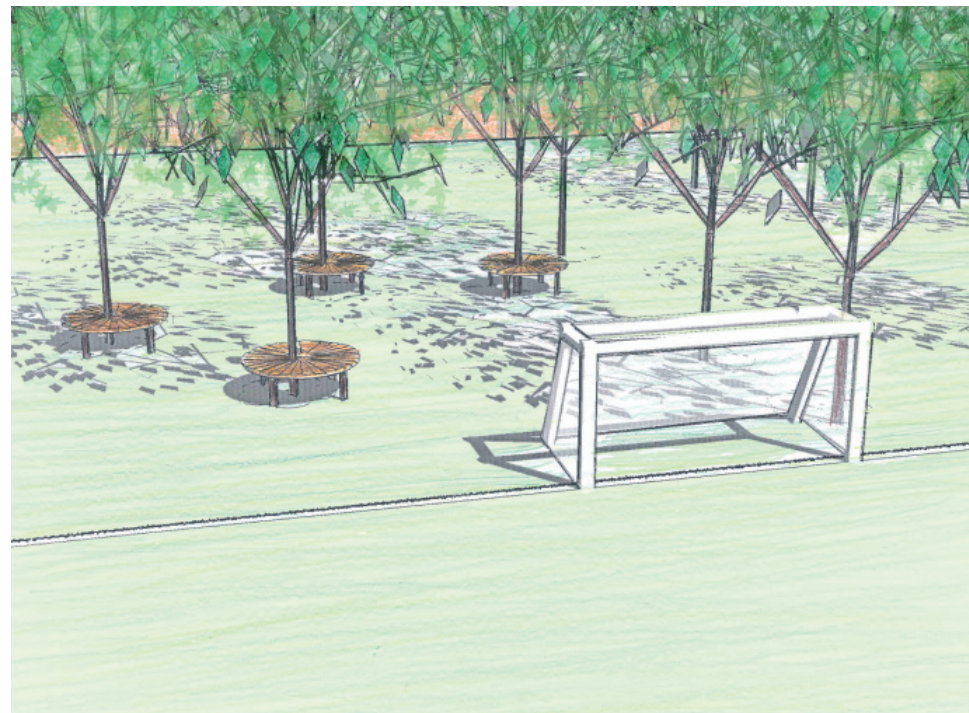
Längdhoppsgrop

Den nedgångna hoppgroppen bredvid löparbanan kan enkelt rustas upp. Allt som behövs är ny, homogen sand och en träkant som förhindrar att sanden sprider sig.

I parken skulle man med enkla medel kunna göra plats för andra friidrottsgrenar, som till exempel stavhopp och höjdhopp. Problemet är att de kräver specialutrustning (stav) och material (hoppställning och madrass) som möjligen inte tål det slitage som förväntas på platsen.

11-mannaplan

Elvamannaplanen användes tidigare som hemmaplan för det lokala fotbollslaget (Hemgårdarnas BK) men nu är planen tillgänglig för allmänheten. Om man ser till att sköta om planen regelbundet genom att klippa gräset, krita linjer och ställa upp mål både på lång- och kortsidorna blir elvamannaplanen en ännu större tillgång än vad den är idag för Skäggetorpsparken. Riktigt gräs i bra skick är oslagbart för att spela fotboll på.

Bänkar under träderna vid ett av elvamannaplanens mål.

7-mannaplan

I parkens nordöstra hörn finns idag en 7-mannaplan av gräs. Den bör ges samma skötsel och underhåll som 11-mannaplanen med kritade linjer, klippt gräs och hela målställningar.

Utegyms

Traditionella gymnastikredskap som barr, romerska ringar och andra anordningar där man tränar upp sin styrka, balans och smidighet kan även placeras utomhus. I närhet till löparbanans ena ände uppförs ett utomhusgym. Det är mycket viktigt att redskapen är tillräckligt robusta för att klara ett intensivt användande och stå emot väder och vind och eventuella sabotageförsök.

Pulkabacke

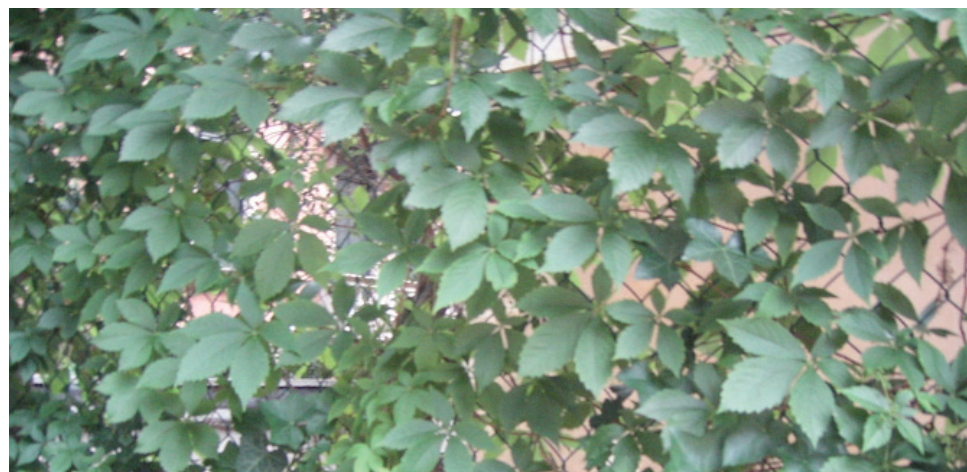
Pulkabacken är för närvarande den platta parkens enda markanta nivåskillnad och fyller en viktig funktion vintertid. Här kan man åka pulka, snowracer och miniskidor när snön ligger framme.

Beachvolleyplan

Beachvolleyplanen bör ha en mjuk, finkornig sand. Planens officiella storlek är 8x16 meter och runtomkring beachvolleybollplanen bör några meter sand lämnas som friyta. Beachvolley och vatten har en stark koppling, men en plan kan även fungera bra i Skäggetorpsparken. Beachvolley är en sport där spelarna gärna vill synas och visa upp sig, så planen kan gott ligga nära stråken där folk passerar.

Calcettoplan

En minifotbollsplan av italienskt snitt byggs i parkens sydöstra hörn. Planen har måtten 42 x 28 meter och är dimensionerad för att spela 5 mot 5. Det går givetvis bra att vara färre eller fler spelare. Underlaget är konstgräs vilket gör att planen kan användas under en större del av året än den intilliggande 11-mannaplanen och kvaliteten på konstgräset påverkas inte heller av väder och vind. Calcettoplanen kan ses som ett komplement till den stora planen som används bäst under sommaren då gräset har vuxit till sig. Längs calcettoplanens ena långsida byggs en träläktare. För att undvika onödiga avbrott i spelet sätts ett stängsel runt planen. Snabbväxande vildvin planteras på stängslet som på sikt kommer att bilda en grön och luftig skärm runt arenan. Ett nytt rum i parken skapas.

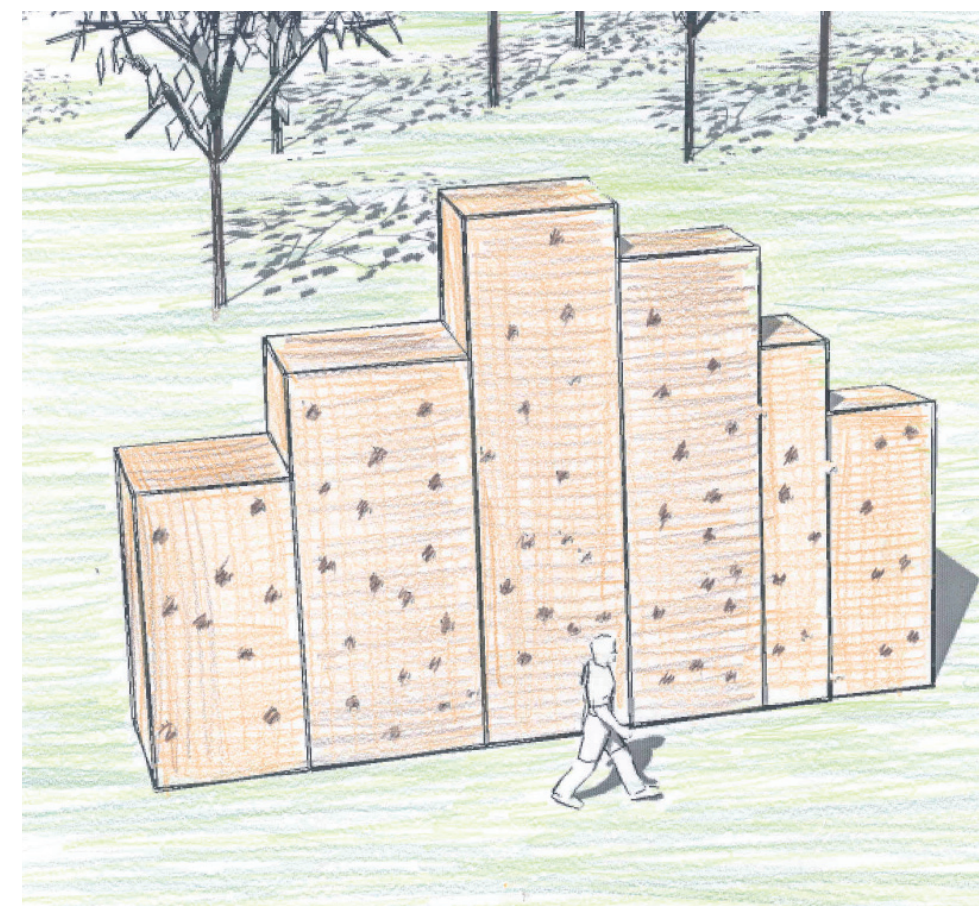
Vildvin på stängsel som bildar en grön och luftig vägg.

Calcettoplanen

Klättrvägg

På den öppna gräsytan mellan den nya gångvägen och trädningen ges plats för en klättrvägg vars höjd varierar från 4 till 6 meter. Klättrväggen görs i betong med ett ytskikt av trä. Runtomkring klättrväggen finns mjuk sand som dämpar fallet om någon tappar taget. På toppen av klättrväggen kan man sitta och titta ut över parken.

Klättrvägg, saknas gör bara den mjuka sanden.

Skatepark

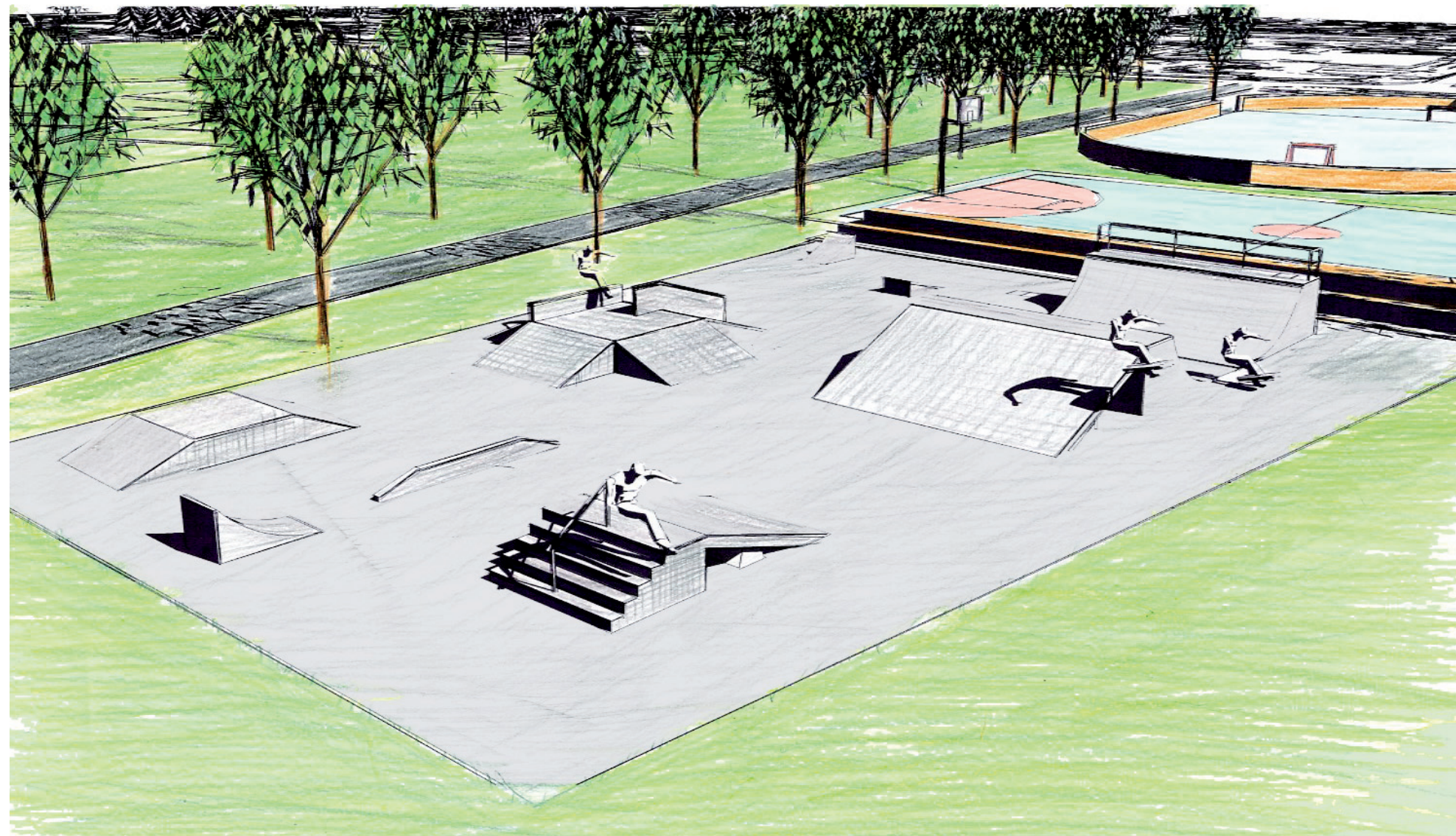
Centralt i parken, längs med gångbanan, reserveras plats för en skatepark. En enklare skatebana kan byggas upp genom att lägga asfalt och sedan lägga till olika hinder, ramper och hopp. Lyxvarianten är att göra hela parken i platsgjuten betong. En park i betong innebär en stor kostnad inledningsvis. Oavsett prisläge bör man låta experter som själva åker skateboard rådfrågas vid utformningen för att en lyckad skatepark skall erhållas. En skatepark kan även användas av in-linesåkare

En enklare skatepark i Rålambshovsparken, Stockholm.

Skatebana i gjuten betong i Björns Trädgård, Stockholm.

Skateparken med basketplanen och ishockeyrinken i bakgrunden.

Hockeyrink

På den existerande asfaltsplanen repareras underlaget så att ytan blir slät och fri från ojämnheter. För att göra planen mer spännande får den en ljusblå färgton. Alternativt kan ytan få ett övre skikt av gummi. Planen omsluts av en slitstark sarg. Hockeyrinken kan på vintern användas till skridskoåkning, ishockey eller bandy. På sommaren kan man åka in-lines och spela landbandy. Rinkens mått är något mindre än på en traditionell ishockeyrink. Tanken är att en mindre plan skapar ett intensivare spel och man behöver inte heller vara så många för att kunna dela upp lag och spela match.

Basketplan

Mellan skateparken och hockeyrinken ges utrymme för en basketplan med korrekta mått (28x15 meter). Basketplanen får som underlag antingen asfalt (billigare) eller gummi (dyrare) av samma typ som i en inomhushall. Underlaget bör ges en mer tilltalande färg än den vanliga svarta. En viktig detalj är att använda kedjor istället för snören i basketkorgarna. Kedjor håller bättre och ger den rätta Bronx känslan.

Basketplan med skonsamt gummiunderlag i starka färger, USA. Foto: www.rhinocourts.com

Boulebanan med de runda bänkarna erbjuder skugga i parken

Boulebana

Boule är ett okonstlat och billigt sällskapsspel som kräver känsla och precision snarare än fysisk styrka. Det är därför en ypperlig aktivitet för äldre människor. Att anlägga en boulebana är ett sätt att försöka blanda olika åldersgrupper i Skäggetorpsparken. De äldres närvaro stärker den sociala kontrollen vilket ger ökad trygghet åt platsen. Boule kan spelas på många underlag men helst på hårt packad grus (stenmjöl). Enligt reglerna ska en bana mäta 2x13 meter men spelet påverkas inte negativt om spelytan är större. Boulebanan i Skäggetorpsparken placeras bland oxlarna där tillgången på skugga är god. Banan får en form som organiskt följer den nya gångvägen. För att stoppa bouleklot i hög fart ramas banan in av en träkant.

Bänkar under träd

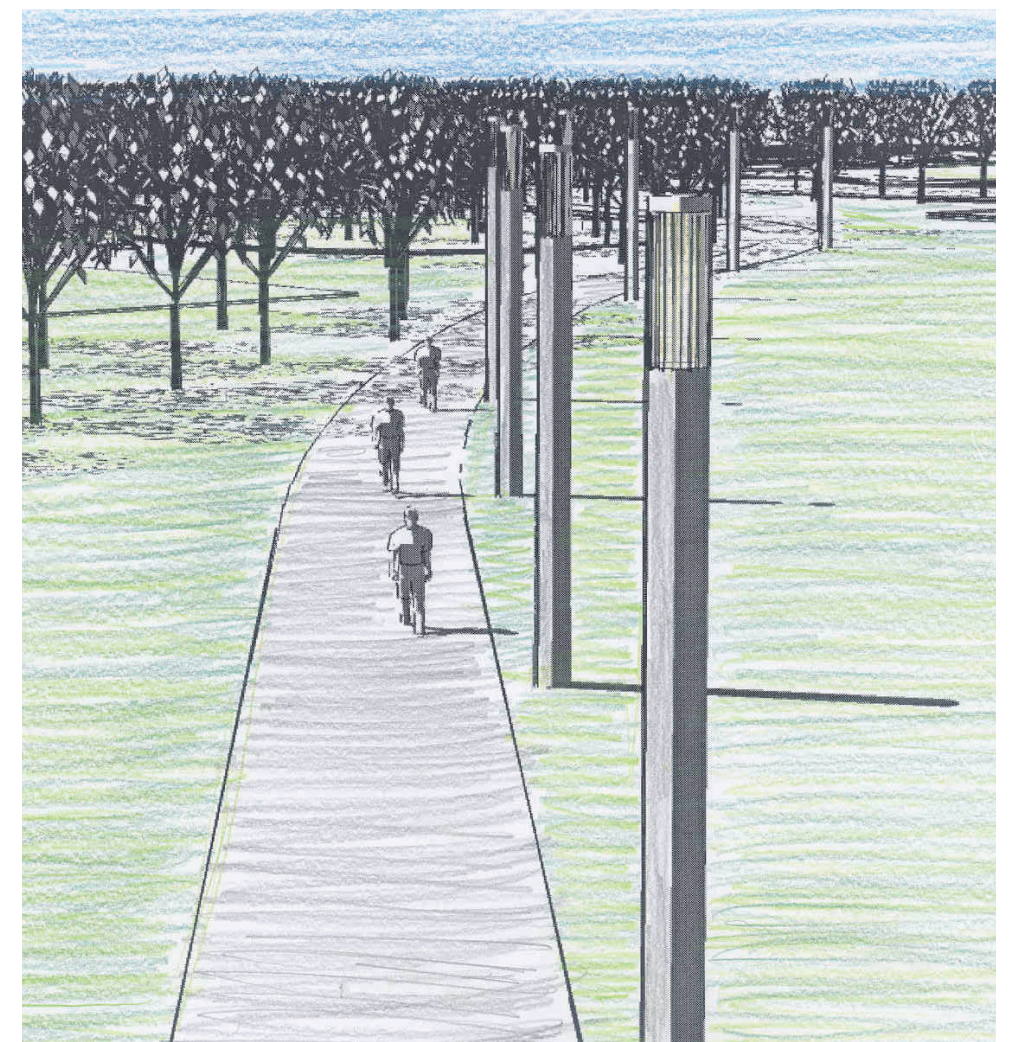
På bouleplanen och vid andra ställen i parken placeras cirkelformade bänkar runt trädens stammar. Varma och soliga dagar är det möjligt att sitta i skuggan under trädkronorna för den som vill svalka sig.

Träläktare

Längs calcettoplanens ena långsida och mellan skateparken och basketplanen byggs läktare av trä. Det är viktigt att det finns platser i parken där man kan pusta ut och koppla av mellan aktiviteterna eller bara umgås med sina vänner. Sedan är det ju extra trevligt för de som idrottar att spela inför publik.

Ny väg med belysning

Den bredaste av de upptrampade genvägarna som går diagonalt genom parken görs permanent. Den nya vägen görs i asfalt. 7 meter höga belysningsstolpar placeras längs vägen för att framhäva det nya stråket genom parken. De kraftiga stolparna bildar en "rygggrad" och ger parken mer rumslighet.

De kraftiga belysningsstolparna och det nya gångstråket

På andra ställen där mindre stigar trampats upp kan så kallade pelleplattor läggas. Pelleplattorna avlastar det slitna gräset som då återhämtar sig och läker ihop stigarna.

Bmx-bana

Den platta gräsytan i anslutning till pulkabacken blir platsen för en bmx-bana. För att banan ska vara spännande behöver banan vara varierad med små kullar, väl tilltagna hopp, raksträckor och doserade kurvor. Min önskan är dock att bmx-banan inte blir alltför svårbemästrad. Tanken är att man ska kunna använda vilken typ av cykel som helst och att man inte behöver vara en professionell cyklist för att klara av banan. Bmx-banan byggs upp av överskottsmaterial till ett kulligt minilandskap i parken. Banans yta beläggs med stensmjöl.

Bmx-banan med nya grupper av barrträd.

Nya barrträd

För att ge parken mer karaktär och struktur planteras grupper av präktiga barrträd i närheten av bmx-banan och pulkabacken. Inga vanliga granar som man finner överallt i våra skogar utan lite ovanligare sorter väljs. Lämpliga sorter är lärkträd (*larix decidua*), silvergran (*abies alba*), nikkogran (*abies homolepis*) eller cembratall (*pinus cembra*). På vintern då lövträden tappat sina blad blir de nytillsatta barrträden ett grönt inslag i parken.

BMX-bana uppbyggd av överskottsmassor, USA.

Foto: www.bmxzone.com

Så här kan Bmx-banan i Skäggetorpsparken se ut.

Foto: www.bmxzone.com

Perspektiv över Skäggetorpsparken efter upprustningen

SLUTKOMMENTAR

Platser för spontanidrott är en god investering, inte bara för att främja folkhälsa och motverka ökade sjukvårdskostnader, utan även för att främja social samvaro och motverka utanförskap. Det är särskilt angeläget att höja standarden på närmiljön i förorter som Skäggetorp.

Att separera stadens funktioner genom att samla olika idrottsanläggningar i stora sportcentra i städernas ytterområden är negativt ur många synpunkter. Det sprider ut staden vilket ökar bilåkandet och försämrar för spontanidrotten. För att våra städer ska få mer liv och händelser bör idrotten istället integreras i människors närmiljö.

Offentliga platser, parker och torg i innerstäder utformas ofta som parad- och sittytor. Sådana platser fyller ett stort behov i täta, bullriga och intensiva städer, men centralt i staden bör det också finnas platser som lockar och tillåter rörelse och aktivitet, där man kan springa, klättra, skejta, cykla, spela boll etc. Som omväxling till att sitta på caféer eller uteserveringar kan de offentliga rummen förvandlas till idrottsplatser.

Blandade verksamheter i staden är ett ideal. Bostäder och platser för arbete, handel, service och fritid bör finnas på samma ställe. Befintliga idrottsplatser i centrala lägen är stora tillgångar som måste få finnas kvar, men kampen om utrymmet är hård i dagens städer. Markanvändning för idrott och rekreation ställs ofta mot ökad exploatering som backas upp av mycket mer pengastarka intressen. Men, i motsats till industrialismens fattiga städer, strävar den moderna staden efter minskade föroreningar, högre bostadsstandard för alla och attraktivare offentliga rum. Detta talar för att det skall vara möjligt att i framtiden skapa mer upplevelserika miljöer och att vi skall kunna se idrotten mer integrerad i staden.

En näridrottsplats ska främst tillgodose barns och ungdomars behov av spontanidrott. Det är viktigt att man redan i unga år ser fysisk aktivitet som ett naturligt inslag i vardagen. Men även vuxna ska känna sig välkomna. Att exempelvis lira lite fotboll med kompisarna, sänka några 3-poängare i basketkorgen eller ta en tennismatch är inget man bör känna sig för gammal för. Istället för att ensam hålla sig i form inne på ett gym kan en näridrottsplats erbjuda ett mer socialt alternativ för fysisk aktivitet.

Beträffande fallstudien i Skäggetorp är det förstås otillfredsställande att det är osäkert om mitt förslag kommer att bli verklighet. Kommer den föreslagna näridrottsplatsen om den förverkligas att bli en succé med folk i alla åldrar som träffas och idrottar tillsammans? Eller förblir Skäggetorpsparken outnyttjad och bortglömd? Sådana frågor går bara att spekulera i. Skulle näridrottsplatsen realiseras vore det intressant att göra en uppföljande studie så att man kan se om platsen används och hur utformningen bidrar till ökat spontanidrottande.

REFERENSER

Litteratur

Bremberg, Sven och Rydell, Ann-Margret, (2004), *Tv-konsumtion och barns hälsa och anpassning*, Statens Folkhälsoinstitut

Carlson, R, (1987) *Att socialiseras till elitspelare*, Rapport nr 7, Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm

Engström, Lars-Magnus, (2004), *Barns och ungdomars idrottsvanor i förändring*, Svensk Idrottsforskning nr 4 2004

Engström, Lars-Magnus (1988), *Idrotten lär*, Utbildningsradion, GIH, Riksidrottsförbundet, SISU

Engström, Lars-Magnus (1999), *Idrott som social markör*, HLS Förlag, Stockholm

Jonsson, Jakob, (2005), *Nät poker - en rapport till Statens Folkhälsoinstitut april 2005*, Praktisk Psykologi AB

Kural, Rene (1997), *Playing fields – alternative spaces for sports, culture and recreation*, School of Architecture Publishers, Royal Danish Academy of Fine Arts, Köpenhamn

Moen, Olof (1992), *Från bollplan till sportcentrum*, Byggforskningsrådet, Stockholm

Näslund, Sture (2004), *Vägen till framgång - Studie av fyra NHL-spelares bakgrund och ungdomsutveckling*, Svenska Ishockeyförbundet

Riksidrottsförbundet (2002), *Näridrottsplats – för fysisk aktivitet i boendemiljö*, SISU idrottsböcker, Halmstad

Schytte, Benny (2004), *En idrottslekplats ska ligga i vägen*, LOA-fonden, Köpenhamn

Statistiska centralbyrån (2005a), *Barns villkor*, rapport nr 110 i serien Levnadsförhållanden

Statistiska centralbyrån (2005b) Statistisk årsbok

Svenska Dagbladet (2005), *Att leka ute har blivit för farligt*, 2005-03-07

Svenska Dagbladet (2004), *B-lag med på nåder*, 2004-08-16

Zethrin, Nils- Olof (2003) *På edra platser*, Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm

Internet

www.cruyffcourts.org

www.linkoping.se

www.loa-fonden.dk

www.stapelbaddsparken.se

Muntliga källor

Johan Eriksson, Planeringschef, Jönköpings kommun

Gunilla Fjellmar, Landskapsarkitekt, Linköpings kommun

Claes Gustavsson, Simhallschef, Nässjö kommun

Hans Mayer, Kultur- och fritidsnämnden Linköpings kommun

Mustapha Pettersson, ordf. Ungas revansch i samhället, URIS